

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Diplomová práce

Bc. Doris Fajfrová

Sociální a kolektivní identita pražských neslyšících

Social and collective identity of the Prague deaf

Praha 2016

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jiří Šubrt, CSc.
Konzultant práce: Mgr. Jakub Mlynář

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 7. května 2016

.....
Jméno a příjmení

Chtěla bych poděkovat hlavnímu konzultantovi této práce, Mgr. Jakubu Mlynářovi, za jeho ochotu, inspirativní podněty a připomínky. Dále bych ráda poděkovala Petru Cvejnovi, Tomáši Hanušovi, Davidu Smikovi a Danielu Fajfroví za finanční podporu výzkumu, bez které by tato práce nemohla vzniknout. V neposlední řadě děkuji také svým N/neslyšícím přátelům, bez jejichž přispění bych se těžko obešla. V závěru chci poděkovat své rodině za poskytnutou podporu během celého studia i při psaní této práce.

Abstrakt:

Tato práce se zabývá kolektivní a sociální identitou pražských neslyšících. Je založená na předpokladu, že lze na neslyšící nahlížet jako na sociální skupinu, která disponuje specifickými charakteristikami, které jsou ze sociologické perspektivy zajímavé. Cílem práce je popis a porozumění způsobům, jakými se neslyšící k sobě navzájem vztahují a jaké sociální mechanismy k tomu účelu používají. Ve stěžejní kapitole je pojednáno o sociální kategorizaci jakožto klíčovém mechanismu pro utváření a udržování sociální identity neslyšících. Následující část textu je věnována kolektivní identitě, kde jsou představeny dva ideální typy kolektivní identity neslyšících tak, jak byly zachyceny ve výpovědích komunikačních partnerů. Práce je založena na kvalitativním výzkumu, který byl realizován formou polo-strukturovaných rozhovorů s neslyšícími, jež byly simultánně tlumočeny do češtiny. Z metodologického hlediska předložená práce vychází z principů grounded theory.

Klíčová slova:

Neslyšící, sociální identita, znakový jazyk, kategorizace, kolektivní identita, komunita

Abstract:

This work deals with the collective and social identity of the Prague deaf. It is based on the presumption that the deaf can be regarded as a social group with specific characteristics which are interesting from a sociological perspective. The aim of this work is a description and understanding of the mode the deaf relate to each other and the way the social mechanisms are used for this purpose. The crucial chapter deals with the social categorization as a key mechanism for building and maintaining the social identity of the deaf. The following part is devoted to the collective identity, where two ideal types of the deaf collective identity are presented. The work is based on the qualitative research, which was conducted through semi-structured interviews with the deaf, simultaneously translated into Czech. From a methodological point of view, the presented study is based on the principles of the Grounded theory.

Klíčová slova:

Deaf, Sign language, Social identity, Social categorization, Collective identity, Community

OBSAH

1 ÚVOD	8
2 ZÁKLADNÍ VYMEZENÍ TÉMATU A POJMŮ	10
2.1 NESLYŠÍCÍ	10
2.1.1 <i>Perspektiva hendikepu .....</i>	<i>10</i>
2.1.2 <i>Jazyková perspektiva .....</i>	<i>11</i>
2.1.3 <i>Kulturní perspektiva .....</i>	<i>11</i>
2.1.4 <i>Etnická perspektiva.....</i>	<i>12</i>
2.2 SPOLEČENSKÉ FORMY	12
2.2.1 <i>Sociální skupina.....</i>	<i>13</i>
2.2.2 <i>Komunita/ Společenství .....</i>	<i>13</i>
2.2.3 <i>Sdružení/spolek/ klub .....</i>	<i>14</i>
2.2.4 <i>Menšina.....</i>	<i>14</i>
2.2.5 <i>Organizace.....</i>	<i>15</i>
2.3 IDENTITA	16
2.3.1 <i>Kolektivní identita.....</i>	<i>16</i>
2.3.2 <i>Sociální identita .....</i>	<i>17</i>
3 METODOLOGIE	18
3.1 METODA.....	18
3.2 SBĚR DAT.....	19
3.2.1 <i>Základní informace o sběru .....</i>	<i>19</i>
3.2.2 <i>Výběr komunikačních partnerů.....</i>	<i>20</i>
3.2.3 <i>Příprava a způsob sběru dat.....</i>	<i>20</i>
3.2.4 <i>Struktura rozhovorů.....</i>	<i>21</i>
3.3 ZPRACOVÁNÍ.....	22
3.3.1 <i>Základní informace o zpracování .....</i>	<i>22</i>
3.3.1 <i>Způsob anonymizace dat.....</i>	<i>23</i>
3.3.2 <i>Průběh zpracování.....</i>	<i>24</i>
4 SOCIÁLNÍ IDENTITA NESLYŠÍCÍCH	27
4.1 SOCIÁLNÍ KATEGORIZACE.....	27
4.2 ATRIBUTY.....	28
4.2.1 <i>Atribut první: forma a jazyk.....</i>	<i>29</i>

4.2.2	<i>Atribut druhý: predispozice</i>	32
4.3	FUNKCE A MECHANISMY	37
4.3.1	<i>Mechanismy</i>	37
4.3.2	<i>Funkce</i>	38
4.4	VÝJIMKY	41
5	KOLEKTIVNÍ IDENTITA NESLYŠÍCÍCH	45
5.1	OBECNÁ CHARAKTERISTIKA KOLEKTIVNÍ IDENTITY	45
5.2	STARÝ TYP KOLEKTIVNÍ IDENTITY NESLYŠÍCÍCH	47
5.3	NOVÝ TYP KOLEKTIVNÍ IDENTITY NESLYŠÍCÍCH	51
5.4	KONSTITUTIVNÍ VYPRÁVĚNÍ	55
6	ZÁVĚR	58
7	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:	60
	SEZNAM OBRÁZKŮ	65
	SEZNAM TABULEK	65
	PŘÍLOHA 1: SCÉNÁŘ ROZHOVORU - VARIANTA 1	66
	PŘÍLOHA 2: SCÉNÁŘ ROZHOVORU - VARIANTA 2	69
	PŘÍLOHA 3: INFORMOVANÝ SOUHLAS	72

1 Úvod

K tématu diplomové práce mě přivedl studijní výjezd do Washingtonu D. C., kde jsem se poprvé setkala s neslyšícími osobně. Postupně jsem si mezi nimi získala přátele a poznala něco málo z jejich fascinujícího světa. Tito lidé a i nové zkušenosti, které jsem získala, mě inspirovali k tomu, abych se právě jimi zabývala ve své diplomové práci.

Neslyšící jsou významným předmětem bádání nejen v medicíně, ale mají také své významné místo v humanitních vědách. Zájem humanitních věd vyplývá především ze specifických vlastností a sociálních charakteristik, kterými neslyšící disponují. V zahraniční literatuře, zejména v anglosaské, můžeme najít samostatný akademický obor Deaf studies, ve kterém jednotící prvek nepředstavuje oborové zaměření, paradigma či metodologie, ale společný předmět zájmu. Jedná se tedy o interdisciplinární obor, zabývající se výhradně neslyšícími a tématy s nimi bezprostředně spojenými. V českém prostředí je množství prací, zabývajících se neslyšícími o poznání skromnější a drží se již etablovaných oborů, jakými jsou například speciální pedagogika, lingvistika, sociální práce, případně psychologie. Dále tu je poměrně obsáhlé penzum absolventských prací, které se v rámci výše uvedených oborů věnují dílčím tématům. Celkově lze říci, že v Čechách vzniká většina lingvistických prací především pod hlavičkou Ústavu jazyků a komunikace neslyšících na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, naopak těžiště pedagogických studií leží na Masarykově Univerzitě v Brně. Psychologické studie, které by se věnovaly výhradně neslyšícím, v našem prostředí chybí. Čeští psychologové věnují pozornost tomuto tématu spíše okrajově, a to zejména v kontextu vývojové psychologie, psychologické diagnostiky dětí nebo psychologie nemoci. Co ale v českém prostředí chybí, jsou studie, které by se neslyšícími zabývaly z hlediska sociální či etnografické perspektivy. Vzácnou výjimku v tomto ohledu tvoří práce Kalousové (2012), ve které se autorka zabývá kulturní identitou neslyšících Romů, žijících v České republice.

Právě do této oblasti bychom rádi přispěli a objasnili způsob, jakým se neslyšící k sobě navzájem vztahují a jakými se to řídí pravidly. V samotném textu nenajdeme exaktně definovanou výchozí hypotézu, spíše jsme si v průběhu práce kladli dílčí otázky, na které jsme se následně pokusili najít uspokojivou odpověď. Ve výsledku je tato práce tvořena pěti kapitolami. První dvě, které jsou spíše teoretického rázu, nám posloužily jako úvod do celé problematiky. Za stěžejní kapitoly považujeme třetí a čtvrtou, ve kterých se

věnujeme sociální a kolektivní identitě neslyšících a sociálním mechanismům s nimi spojenými.

Z metodologického hlediska jsme v této práci vycházeli z takzvané Grounded theory, která tvořila oporu celého našeho výzkumu. Zdrojem informací/dat jsou tlumočené rozhovory s neslyšícími, které jsme nahráli na videokameru a následně doslovně přepsali. Přestože rozhovory byly sbírány výhradně mezi pražskými neslyšícími, máme určité ambice dát získaným poznatkům obecnější charakter.

Vzhledem k tématu i použité metodologii se touto prací hlásíme k interakcionistické a interpretativní sociologii. Neklademe si za cíl obsáhnout celou problematiku, ale věříme, že tato práce bude dobrý odrazový můstek pro diskuzi, revizi či kritiku námi předložených poznatků v oblasti sociální a kolektivní identity neslyšících.

2 Základní vymezení tématu a pojmů

Na začátku každé práce se sluší definovat klíčové pojmy. V této práci nebudeme z této zvyklosti vybočovat, jen nebudeme klást takový důraz na jednoznačnost vymezení, ale naopak se pokusíme poukázat na různost pojetí. Ve výsledku nám tedy tato kapitola poslouží spíše jako krátký úvod do celé problematiky. Co se struktury kapitoly týče, tak s vymezením pojmů začneme od těch přirozených a v běžné řeči používaných, přes klasické sociologické pojmy, až po představení obtížněji uchopitelných konceptů, jakými jsou kolektivní a sociální identita.

2.1 Neslyšící

Kdo jsou tedy neslyšící? Na zdánlivě jednoduchou otázku není tak snadné odpovědět. Intuitivně bychom mohli odpovědět, že neslyšící jsou ti, kteří neslyší, případně bychom mohli definovat míru ztráty sluchu, za jejíž hranicí bychom daného člověka označili jako neslyšícího. Takto pojatá definice je přípustná, je však jednou z několika možných. V literatuře můžeme najít ditochomický přístup, jak definovat neslyšící. Tato dvě pojetí bývají uváděna v příkrém protikladu. V prvním případě jsou neslyšící definováni svou nemožností slyšet a v druhém jsou naopak definováni jako nositelé specifické kultury a jazyka. U prvního pojetí je zdůrazňováno, že neslyšícím něco chybí, v druhém případě je jim naopak přiřazována vlastní jedinečná kultura. V aktuální odborné literatuře ale můžeme najít mnohem širší paletu definic, které se v různé míře překrývají. Vzájemně se od sebe liší především tím, jaký atribut je považován za klíčový.

2.1.1 Perspektiva hendikepu

Toto vymezení bývá v literatuře označováno jako medicínský či audiologický model. Neslyšící jsou definováni malou mírou funkčního sluchu anebo jeho úplnou ztrátou a s tím spojenou závislostí na kompenzačních pomůckách nebo na vizuálních komunikačních prostředcích. Tím rozumíme znakový jazyk, znakovou řeč, odezírání, čtení a psaní. Za důležitou součást této definice bývá považována také etiologie hluchoty, nebo-li původ či příčina ztráty funkčního sluchu. Z takového pohledu jsou neslyšící považováni za nemocné, kteří se potřebují léčit nebo při nejmenším za hendikepované, u kterých je nutno hendikep kompenzovat. Tomuto pojetí někteří autoři vytýkají a priori patologické pojetí. Za další problematický bod bývá označován důraz na osvojení si orální komunikace s neslyšícími, logopedickou péčí a odsouzení znakového jazyka jako

nedostatečného pro plnohodnotný vývoj (např. Andrews et al., 2004; Lane, 1999). Takovéto vymezení najdeme spíše ve starší medicínské, psychologické a pedagogické literatuře (např. Blair et al., 1985; Davis, et al., 1986; Quigley, 1979; Woodward, 1972). Pravdou ale zůstává, že tato definice částečně přetrvává dodnes v některých medicínských a psychologických publikacích (např. Alpiner et al., 2000). Domníváme se, že to vyplývá z odlišné metodologie těchto oborů, která spíše odpovídá přírodním vědám. Druhý důvod spatřujeme v neochotě nebo neschopnosti reflektovat jiný než medicínský přístup.

2.1.2 Jazyková perspektiva

V této oblasti se staly průlomovými Stokoeho studie (1978,1985, 2005), na jejichž základě začal být americký znakový jazyk považován za plnohodnotný jazyk, mající vlastní syntaxi a slovní zásobu. V tomto pojetí jsou neslyšící považováni za jazykovou menšinu, a za definiční znak je považováno používání znakového jazyka, přičemž se klade důraz na jeho osvojení jako jazyka přirozeného (např. Sandler, 2008; Bialystok et al., 2010; Gutierrez, 1998). Stěžejním tématem těchto studií jsou způsoby jazykové socializace neslyšících v raném věku, případně jazykové resocializace v pozdějším věku (např. Mohay, et al., 1998; Petitto, et al., 2001; Scheele, et al., 2010). Kromě lingvistických a psychologických výzkumů s tímto jazykovým pojetím souzní také pedagogicky zaměřené studie (např. Cummins, 1981; Hermans et al., 2008; Mayer & Akamatsu, 2011). Domníváme se, že ačkoliv je v tomto pojetí kladen důraz na to, že znakový jazyk ovlivňuje způsob myšlení a kognitivní dovednosti, tak není příliš akcentováno, jaké to má důsledky v oblasti sociální interakce neslyšících. Za poměrně důležitý nedostatek celého tohoto přístupu považujeme fakt, že existuje určitá skupina lidí, kteří znakový jazyk používají, mají k němu blízký vztah, dokonce může být jejich mateřský jazyk, a přesto se nemusí považovat za neslyšící. Jsou to například slyšící děti neslyšících rodičů, slyšící partneři neslyšících nebo třeba tlumočníci.

2.1.3 Kulturní perspektiva

Tento pohled je často založen na vědomém odmítnutí medicínského pohledu vidět neslyšícího jako nemocného, kterému je potřeba vrátit sluch. U tohoto přístupu není důležitá etiologie, typ hluchoty ani míra sluchové ztráty. Tento model je naopak založený na tom, že neslyšící chápou sebe samé jako odlišné od slyšících (Ladd, 2003; Padden, 2005; Holcomb, 2013). Neslyšící člověk je v tomto pojetí chápán především jako nositel specifické kultury, která se například projevuje sdílenými zkušenostmi, jazykem, historií,

postoji, hodnotami, sociálními normami, kvalitou života nebo každodenním způsobem života. Slovo neslyšící je obvykle psáno s velkým písmenem N, v angličtině velkým D (Deaf). V rámci této definice často figuruje pojem *komunita*, v níž podle autorů dochází ke sdílení zkušeností, hodnot a v rámci které jsou uplatňovány určité sociální normy (Padden & Humphries, 1988, 2005). Na rozdíl od lingvistického pojetí, je zde za ústřední prvek považováno uvědomění si sebe sama jako neslyšícího a vztah ke skupině sobě podobných lidí.

2.1.4 Etnická perspektiva

Etnické pojetí neslyšících je zatím nejmladší ze všech výše uvedených, ačkoliv kořeny tohoto pojetí můžeme najít už v 70. a 80. letech u Ertinga (1978, 1982, Erting & Johnson, 1989). V současnosti jsou jeho nejvýznamnějšími představiteli Lane, Pillard a Hedberg (2011). V této perspektivě neslyšící, ve shodě s etnografickým přístupem, disponují kolektivním označením, pocitem vzájemné sounáležitosti, normami v oblasti chování, distinktivními hodnotami, tj. prvky, které vytvářejí dělicí hranici, specifickými znalostmi, zvyky, jazykem, sociální strukturou, uměním v širším slova smyslu¹, historií, teritoriím, původem a příbuzenskou spřízněností. Velká část uvedených rysů je ve shodě s kulturním vymezením, avšak poslední tři rysy včetně vysoké míry endogamních sňatků významně odlišují tuto definici od jiných (Lane, 2005)². Z tohoto důvodu jsme se rozhodli etnické pojetí nepodřadit kulturnímu. Nevýhodou takto explicitního vymezení je podle našeho názoru přílišná uzavřenost definice, která může vylučovat i ty neslyšící, kteří se cítí být součástí takového společenství.

2.2 Společenské formy

Nadpisem se nepřímo odkazujeme na Simmelovu formální sociologii s tím rozdílem, že v této práci společenské formy nepředstavují předmět bádání, ale jsou chápány pouze jako hřiště, které si neslyšící v rámci výpovědí sami vymezili. V těchto formách pak sledujeme jejich vzájemnou interakci a vztahování se k sobě navzájem. Tyto definice ne vždy odpovídají obsahům, které neslyšící pojmům přiřazují. Níže uvedené definice nemají za účel tyto obsahy přepsat, ale spíše nám slouží jako referenční body, se kterými výpovědi porovnáváme. Ze všech možných forem zespolečenštění, které byly v

---

¹ Například: specifickými příběhy, humorem, pantomimou, poezií, slovními hříčkami a podobně.

² U nás o vysoké sňatečnosti neslyšícího s neslyšícím referuje například Sinecká (2003), která se domnívá, že tato endogamní sňatečnost se pohybuje kolem 80-90%.

rozhovorech tématizovány, jsme vybrali pět nejčastějších. Oproti předchozím odstavcům nám zde půjde především o vyjasnění obsahu pojmů, nikoliv o jejich problematizaci. V definicích jsme se tedy omezili především na ty všeobecně přijímané a ustálené.

2.2.1 Sociální skupina

Sociální skupina je mezi sociology, psychology a v sociálních vědách obecně často skloňovaný pojem. Podle Tajfela (1982, pp. 1-39) existují dva odlišné teoretické rámce, jak můžeme sociální skupinu uchopit. První možnost je definovat ji jako souhrn vzájemně podobných jedinců, kteří jsou jako skupina definováni zvenku. Přičemž definice skupiny je významná především pro výzkumníka nikoliv pro samotné členy skupiny (obvykle se jedná o sociální kategorie). Druhý způsob jak sociální skupinu uchopit, je prostřednictvím jejich vlastních členů a jejich skupinového sebepojetí. Vzhledem k tématu a metodologii práce budeme skupinu chápat spíše druhou perspektivou. V rámci tohoto druhého pojetí můžeme najít dva znaky, které můžeme považovat za styčnou plochu mezi různými definicemi. První společný rys je důraz na skupinové uvědomění si sebe jako skupiny, které se například projevuje dělením na „my“ a „oni“. Druhým neméně důležitým znakem je vzájemná déle trvající interakce (Turner, 2006). K definici lze přidávat také další kritéria, jakými jsou například sdílené normy, uplatňování sankcí, vzájemná znalost členů, společné cíle, diferenciací rolí a další (Lovaš, 1997; Nakonečný, 1999). Také v sociologii je známo mnoho typologií a klasifikací. Mezi často užívané patří například Cooleyho dělení na primární a sekundární skupiny. Primární jsou charakteristické sociální blízkostí členů a interakcí face-to-face, na rozdíl od sekundárních, které jsou zpravidla větší, pestřejší a mezi členy dochází zřídka ke kontaktu face-to-face (Keller, 2002). Vzhledem k tématu práce by bylo dobré ještě zmínit dva poslední pojmy, kterými jsou propustnost hranic a skupinová koheze. Otevřené skupiny mají relativně propustné hranice a neexistuje mnoho překážek, které by bránily v interakci mezi insidery a outsidersy. Oproti tomu uzavřené skupiny jsou typické nepropustnou hranicí a v důsledku toho i malou interakcí s nečleny. Kohezi skupiny se rozumí její soudržnost, se kterou pak souvisí přitažlivost a atraktivnost skupiny pro vlastní členy a působí tak, že v ní chtějí zůstat a skupinu udržet (Lovaš, 1997).

2.2.2 Komunita/ Společenství

Pojem komunita se v sociologii objevuje poprvé u Tönniese, který používá termín *Gemeinschaft*. Toto označení je podle něj typické pro pre-industriální společnost, která je

charakterizována spoluprací mezi členy, vzájemnou solidaritou, osobními vztahy, morálkou, náboženstvím, zvyky a přirozenou vůlí. Velký sociologický slovník uvádí jako synonyma společenství a pospolitost (Petrušek, 2011). Podle některých sociologů je celá koncepce komunity pochybná, protože pro ni neexistuje dostatečně uspokojivá definice (např: Stacey, 1969, Bell & Newby, 1974). V současnosti mezi často používanou definicí patří například Etzioniho (1996), v jehož pojetí komunita disponuje dvěma základními charakteristikami. Za prvé, pavučinou citových vztahů, které se vzájemně křížují a posilují, narozdíl od vztahu jeden na jednoho. Druhým charakteristickým rysem je pociťovaný závazek členů k historii a identitě komunity. Časté je také dělení na tzv. nové a staré komunity. Staré měly nad svými členy monopolní moc. Oproti tomu moc nových komunit je obvykle limitována rozsahem i dosahem, protože členové jedné komunity bývají často členy také dalších komunit. V důsledku toho jsou členové na své komunitě méně závislí, a v případě ostrakizace nebo morálního útlaku může jedinec komunitu opustit a přimknout se k jiné (Turner, 2006).

2.2.3 Sdružení/spolek/ klub

Pro sdružení se občas používají pojmy jako spolek nebo klub. Ty jsou obvykle chápány jako organizovaná skupina osob sledující společný cíl, kterého se snaží dosáhnout vzájemnou kooperací. Podle MacIvera a Page (1949) spolky a sdružení vznikají tam, kde si lidé uvědomují buď společné anebo vzájemně se doplňující zájmy, které jsou dostatečně trvalého charakteru. Podle MacIvera (1917) se takto pojatá sdružení liší od komunity v několika bodech. Komunita je "ohniskem společenského života" a je považována za integrální celek, neboť naplňuje všechny potřeby svých členů. Někteří členové dokonce mohou celý svůj život prožít zcela uvnitř komunity. Oproti tomu je sdružení pouze formou „organizace společenského života“. Svou povahou je vždy dílčí a vzniká za účelem dosažení specifických zájmů a cílů. Platí tedy, že sdružení nemůže být komunita, pouze může v rámci komunity existovat a jedinci skrze ně mohou dosahovat dílčích zájmů. Posledním specifickým znakem sdružení je skutečnost, že není považováno za instituci, neboť ta je dle autorů abstrakcí. V jejich pojetí jsou sdružení reálná a velmi konkrétní uskupení (MacIver & Page, 1949).

2.2.4 Menšina

Existuje mnoho způsobů, jak uchopit pojem menšiny a jak interpretovat význam toho, co znamená být menšinou. První explicitnější definice ji popisuje jako sociální

skupinu, jejíž členové jsou ve společnosti, ve které žijí, oddělováni od ostatních na základě svých fyzických nebo kulturních znaků a důsledkem nerovného zacházení se začnou považovat za objekty kolektivní diskriminace (Wirth, 1945, pp. 347). Tato definice obsahuje objektivní i subjektivní kritérium příslušnosti k menšině. Z objektivního hlediska je příslušnost k menšině jednotlivcům přiřazena na základě fyzických, kulturních nebo povahových charakteristik. Subjektivní hledisko zohledňuje, že členové menšiny připisují menšinový status sobě a ostatním členům skupiny za účelem vytvoření vzájemné solidarity. Ač to na první pohled není zjevné, menšina není definována pouze svou početností. Z toho důvodu některé slovníky rozlišují mezi numerickými menšinami a menšinami, které jsou definovány jako marginalizované skupiny s limitovaným přístupem k moci (Turner, 2006). V komplexnějších definicích je menšina shrnuta v 5 základních rysech: nerovné zacházení a menší moc nad vlastním životem, snadná identifikovatelnost na základě fyzických nebo kulturních charakteristik, vzájemný pocit sounáležitosti ve smyslu, že každý člen má něco společného s ostatními členy skupiny, členství je pocíťováno jako nedobrovolné a konečně vysoká míra sňatků uvnitř skupiny (Wagley & Harris, 1958). Nejčastěji bývají jedinci přiřazováni k menšině na základě náboženské příslušnosti, hendikepu, rasy, věku, genderu a sexuální orientace. Kromě toho mohou někteří jedinci patřit do více menšin najednou. Například romské ženy mohou být diskriminovány na základě etnicity i genderu zároveň. Oproti tomu jiní mohou mít status menšiny a většiny zároveň např. „bílé katolíci“ v Americe.

2.2.5 Organizace

V sociologii jsou organizace a jejich vznik spojován s rozvojem byrokracie a se vznikem moderního státu. V současnosti se organizací v sociálních vědách rozumí buď formální skupina lidí se společnými cíli, nebo činnost, jež je součástí procesu řízení. V této práci budeme organizaci chápat jako formální skupinu lidí, která je charakteristická následujícími čtyřmi znaky: dělbou práce, koordinací úsilí, hierarchií autority a kompetencí a společným cílem (Keller, 2007, pp. 13-14). Organizace obvykle vynakládají velké úsilí k dosažení maximální efektivity fungování, často ale dochází k tomu, že některá opatření namísto zamýšlené efektivity navozují stav organizační dysfunkce. Ze sociologických klasiků se organizacím a jejich fungování věnoval Max Weber, který v této oblasti rozvíjel především teorie v souvislosti s byrokracií, autoritou a racionalizací. V současné době jsou organizace předmětem bádání především v oblasti managementu a sociologie organizace a řízení (Turner, 2006).

2.3 Identita

2.3.1 Kolektivní identita

Kolektivní identita je pojem poměrně starý a používaný. Určitým způsobem s ním pracují už Marx, Durkheim nebo Weber (Hunt & Benford, 2004). Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let se tento termín začal vyskytovat v kontextu teorií nových sociálních hnutí, ve kterých představuje jeden z ústředních pojmů (Znebejánek, 1997). Definice kolektivní identity se v této oblasti odkazuje ke sdílené definici skupiny, která je odvozená od společných zájmů, zkušeností a vzájemné solidarity. Kolektivní identita není v tomto pojetí trvalá ani vrozená, naopak je neustále se vynořující, opakovaně se konstruující a rekonstruující skrze interakci ostatními aktéry (Melucci, 1995). V teorii nových sociálních hnutí je kolektivní identita považovaná za nezbytný předpoklad ke kolektivní akci (např. Hunt, et. al., 1994; Polletta & Jasper, 2001; Meyer, 2002). Castells (2009) jde dál a dokonce tvrdí, že kolektivní identitu nelze chápat odděleně od kolektivního jednání, neboť deklarace toho „čím říkáme, že jsme“ jde ruku v ruce „s tím co, děláme“. Výše uvedení autoři o kolektivní identitě mluví především v kontextu politiky a občanské společnosti. Pro potřebu této diplomové práce byla nutná trochu širší definice. Proto jsme zvolili jako vhodnou definici Forstové, v jejímž pojetí kolektivní identita odráží kolektivně sdílené naděje a sny, které se formují na základě sdílené historie, kultury, zkušeností a aktivit, přičemž v aktivitách skupiny je kladen velký důraz na „snahu o sjednocení“, „přání něco vytvářet“ nebo „kolektivně jednat“ (Forst, 2007, pp. 137).

Koncept kolektivní identity má i své kritiky. Mezi nejznámější patří Berger a Luckmann (1999, pp. 198) nebo Brubaker a Cooper (2000), kteří svou kritiku shrnuli do tří bodů. Z našeho pohledu by bylo dobré uvést především první dva body. Za prvé, podle Brubakera a Coopera je kolektivní identita pouze nálepka, neboť se primárně jedná o psychologický pojem, který nemá oporu v sociální analýze. Za druhé, kolektivní identita je konstruktivistický pojem předpokládající určitou představu primordialismu, čímž navzdory deklarovanému konstruktivismu je svou povahou esencialistický. Obě tyto výtky právem problematizují používání pojmu kolektivní identity. Rádi bychom je proto v této práci alespoň reflektovali následujícím způsobem. Nejprve jasnou definicí toho, co chápeme pod pojmem kolektivní identita, proto se budeme vždy odkazovat k definici Forstové, případně k jiné jasně definované variantě. Druhým krokem je naše vědomé přijetí určitého prvku

esencialismu. Konkrétně předpokládáme, že neslyšící spojuje určitá forma ztráty sluchu, což je svou povahou primordialistický předpoklad.

Na závěr zmíníme Castellsovu typologii kolektivní identity a tzv. „moment konfrontace a ohrožení“, oba tyto koncepty budou představovat důležitá východiska v praktické části práce (Castells, 2009).

2.3.2 Sociální identita

Jedna z nejčastěji používaných definic chápe sociální identitu jako způsob sebepojetí jedince odvozený od jeho členství v sociální skupině a od významu, který tomuto členství připisuje (Tajfel, 1981, pp. 255). Pro formování sociální identity je důležitá nejen příslušnost k vlastní skupině ale také nepřislušnost k jiným skupinám. Tajfel si totiž všímá, že jedinci mají tendenci být vnímavější k pozitivním rysům členů vlastní skupiny a naopak snižovat hodnocení členů jiných skupin. Tímto způsobem se jedinci snaží o udržení pozitivního obrazu vlastní skupiny, potažmo vlastní sociální identity, což vychází z obecnější lidské potřeby upřednostňovat kladnou představu o sobě samém před zápornou představou (ibid.). Tento mechanismus byl formulován v rámci obecnější teorie sociální identity, která v širších souvislostech popisuje vztahy mezi sociální kategorizací, sociální identitou, sebepojetím, skupinami a mezi skupinovým chováním (Hogg & Abrams, 2001). Takto popsany koncept sociální identity sociální vědci často využívají ve výzkumech zaměřených na problematiku diskriminace a předsudků.

3 Metodologie

Podle Dismana (2001, pp. 303) právě zevrubným seznámením čtenáře s použitou metodou, způsobem analýzy, popisem použitých postupů či popisem problematických částí výzkumu můžeme zvýšit věrohodnost výzkumu jako takového, neboť tím umožňujeme sledovat logickou správnost postupu i laikům. Cílem této kapitoly je tedy podrobnější představení použité metodologie práce. Na začátku si představíme použitou metodu, následně rozvedeme postup sběru dat včetně obtíží, které jsme museli překonat. V závěru popíšeme způsob zpracování a etiku výzkumu.

3.1 Metoda

Pro naplnění stanoveného cíle práce považujeme za klíčové porozumění toho, jakým způsobem se neslyšící k sobě vzájemně vztahují a zda existuje nějaká společně sdílená představa o tom, kdo jsou. Na základě takto formulované výzkumné otázky bylo patrné, že zvolíme některý z kvalitativních přístupů. Z široké palety nejrůznějších strategií, technik a postupů, které kvalitativní metodologie skýtá, jsme shledali jako vhodnou grounded theory (dále jen GT). Výhody GT tkví v tom, že méně zkušeným výzkumníkům poskytuje rozsáhlou oporu od počátku až do konce výzkumu. Zároveň poskytuje dostatečnou volnost k úpravám jednotlivých kroků a postupů. Další neméně důležitou výhodou je, že vede reflexi vlastní pozice i k opakované reflexi zkoumaného jevu.

GT představuje induktivní způsob zkoumání, cílem tedy není potvrdit či vyvrátit hypotézy založené na již existující teorii. Naopak, GT se snaží vyvázat z předem daných myšlenkových paradigmat, a měla by vést k vytvoření nové teorie, která vychází z dat samotných i z toho, co stojí za nimi. Za ideálních podmínek by mělo dojít nejen k popisu pozorovaného jevu, ale také k porozumění jeho dynamičnosti a způsobu, jakým je konstruován. (Strauss & Corbinová, 1999, pp. 195).

Někteří autoři hovoří o GT ne jako o teorii ale spíše jako o metodě, strategii nebo výzkumné technice, která je založena na několika specifických principech a nabízí sled kroků, které výzkumníka vedou od počáteční po finální fázi výzkumu (např. Disman, 2001). Přesně tímto způsobem k GT v této práci přistupujeme. Vnímáme ji jako sérii doporučených postupů, které slouží jako důležitá opora výzkumu.

Jeden ze základních principů GT je, že výzkum probíhá bez pomoci předem připravených hypotéz a předchozího studia literatury. Takovýto vstup do zkoumané oblasti má zabránit výzkumníkově předpojatosti, neboť podle některých autorů přílišná znalost

tématu s sebou nese riziko, že výzkumník přijme paradigmatické brýle, tj. způsob, jakým se na dané téma obvykle nahlíží (Disman, 2001, pp. 299). Chtěli bychom upozornit na to, že tento požadavek jsme splnili pouze částečně, neboť předložená práce byla v počátku založena na tom, že jsme o daném tématu již něco věděli a zároveň jsme předpokládali, že je myslitelné o kolektivní identitě neslyšících vůbec uvažovat. To znamená, že jsme vstupovali do zkoumané oblasti s určitou představou o existenci kolektivní identity neslyšících, stejně tak jsme již disponovali základním příručním balíkem vědění o světě neslyšících. Musíme však připustit, že naše prvotní hypotézy i počáteční znalosti doznaly mnoha změn, a byly v průběhu výzkumu opakovaně zpochybňovány a zároveň se nám vynořovaly v novém světle.

3.2 Sběr dat

3.2.1 Základní informace o sběru

Pro potřeby práce jsme provedli 12 rozhovorů s neslyšícími dlouhodobě žijícími v Praze. Samotný sběr proběhl ve třech vlnách. První proběhla na podzim roku 2014, druhá vlna byla zrealizována na počátku roku 2015 a poslední v létě roku 2015. Všechny rozhovory jsme se svolením komunikačních partnerů nahráli na kameru nebo diktafon. Komunikační partneři podepsali informovaný souhlas (viz Příloha č. 3), že jejich výpovědi budou zpracovány a publikovány v rámci diplomové práce. Tlumočení a odměna participantů představovaly v rámci výzkumu určité finanční náklady, které jsme pokryli peněžními dary od několika štědrých dárců. Dohromady tak bylo sesbíráno 700 minut zvukového záznamu. Nejkratší rozhovor trval 35 minut a nejdelší 75 minut, což v průměru představovalo 50 minut pořízeného záznamu na jeden rozhovor. Všechny rozhovory, s výjimkou jednoho, byly tlumočeny. Rozhovory probíhaly na různých místech, často se přitom vycházelo z možností komunikačního partnera, tlumočnicka a technických možností výzkumu. Rozhovory byly natáčeny dvěma kamerami současně, jedna kamera snímala neslyšícího a druhá tlumočnicka. Část rozhovorů se uskutečnila v prostorách Znakovky.cz, což je pro neslyšící prostředí víceméně známé. Další skupina rozhovorů se uskutečnila na akademické půdě, konkrétně v prostorách Matematicko-fyzikální fakulty a posledních pár rozhovorů proběhlo v bytě výzkumníka.

3.2.2 Výběr komunikačních partnerů

V kvalitativním výzkumu je respondent chápán jako spoluautor výzkumu i znění otázek (Disman, 2001, pp. 308). Z tohoto důvodu v této práci mluvíme o respondentech jako o komunikačních partnerech. Jejich výběr je důležitou a zároveň problematickou částí výzkumu právě proto, že je považujeme za spoluautory, čímž mohou výzkum zásadním způsobem ovlivnit. Původně zamýšlený, kritériální výběr neslyšících podle ztráty sluchu, se nám jevil čím dál tím problematičtější, protože v některých případech bylo obtížné rozlišit, zda můžeme daného komunikátora považovat za neslyšícího, nedoslýchavého, či zda nespadá do nějaké další kategorie. Tato nejasnost byla naznačena již v kapitole pojmového vymezení, kde jsme předložili pestrost způsobů, jak neslyšící definovat. Další obtíž souvisela s navázáním prvního kontaktu s neslyšícími. Třetí problém byl spojen s volbou jazyka a způsobem, jakým bude rozhovor probíhat.

První a druhý problém jsme částečně vyřešili díky neslyšícím, které budeme v této práci označovat jako zprostředkovatele. Konkrétně se jednalo o neslyšící kamarádku a neslyšícího lektora znakového jazyka. Díky těmto zprostředkovatelům se nám podařilo vytvořit určitý most mezi výzkumníkem a neslyšícími. Tito lidé byli zároveň poměrně podrobně seznámeni se zamýšleným obsahem práce a tím i s potřebou oslovit neslyšící, kteří pocházejí z těch nejrůznějších prostředí. Zprostředkovatelé byli zároveň požádáni o to, aby vybírali takové komunikační partnery, které oni sami považují za neslyšící, čímž jsme kritérium posouzení vhodnosti komunikačního partnera přenesli na osoby, které mezi neslyšícími žijí a sami se mezi ně řadí. Tímto postupem se nám zároveň podařilo vyhnout se problematickému medicínskému přístupu. Výběr tedy můžeme charakterizovat jako kombinaci kritériálního výběru a výběru metodou sněhové koule. Ačkoliv jsme výběr komunikačních partnerů nechali z velké části na zprostředkovatelích, snažili jsme se alespoň nějakým způsobem reflektovat, jak takové kontaktování neslyšících probíhá.

3.2.3 Příprava a způsob sběru dat

Data jsme sbírali formou polo-strukturovaných rozhovorů, které byly simultánně tlumočeny a podle možností a preference komunikačních partnerů natáčeny na kameru nebo diktafon. Výběr tlumočnicka byl v kompetenci komunikačního partnera, pokud neměl preferenci, byl tlumočnick vybrán na základě doporučení. Rozhovory byly ve výsledku tlumočeny dvěma tlumočnickými. Šest rozhovorů bylo přeloženo tlumočnickými, která se této práci věnuje profesionálně. Zbylé rozhovory tlumočil tzv. tlumočnick CODA, což je

označení pro slyšící děti neslyšících rodičů, kteří fungují jako tlumočníci. Dále jsme také doplnili jazykovou vybavenost výzkumníka absolvováním kurzu znakového jazyka po dobu jednoho roku.

Pro GT je typický postupný sběr dat, který nelze odtrhnout od jejich analýzy. V literatuře je tento postup označen pojmem teoretické vzorkování, které je charakterizováno procesem souběžného sběru dat, analýzy a kódování dat. V případě této práce jsme tento princip zachovali, i když opět v omezené míře. Rozhovory proběhly ve třech vlnách, po každé vlně jsme provedli analýzu dat a hledali pojmy a témata, která se zkoumaným jevem souvisí a jeví se jako důležité. Tyto nové podněty a témata jsme pak zařadili do následující vlny rozhovorů.

Sběr rozhovorů probíhal až do doby teoretického nasycení, tj. do bodu, ve kterém nová informace už nevedla k dalším změnám, neobsahovala nové podněty nebo nepřinášela nové pohledy na zkoumaný jev (Glaser & Strauss, 1967, pp. 61). Teoretické saturace jsme dosáhli už po devíti rozhovorech, přesto jsme se rozhodli uskutečnit ještě tři rozhovory, které tuto saturaci potvrdily. Do finálního zpracování jsme nakonec z dvanácti rozhovorů použili jedenáct, protože poslední rozhovor byl znehodnocen tím, že jeho obsahu nebylo možné zpětně porozumět³.

3.2.4 Struktura rozhovorů

Struktura rozhovorů procházela v průběhu výzkumu pozvolnými změnami. V první fázi jsme pracovali s poměrně pevnou strukturou témat. Předpřipravené scénáře rozhovorů lze nalézt v Příloze č. 1 a 2. Získáním prvních zkušeností se původní podoba scénáře výrazně proměnila a scénář začal sloužit spíše jako opora. V závěrečné fázi jsme rozhovory vedli již mnohem volněji a komunikační partner měl více možností určovat směr rozhovoru. Poměrně pevná struktura v počátku výzkumu souvisela s potřebou tlumočnicků se na rozhovor řádně připravit z hlediska slovní zásoby i tématu, neboť tlumočení probíhalo simultánně. Základní témata rozhovorů byla následující: co znamená být neslyšící, jazyk, vzdělání, setkávání/interakce s neslyšícími, setkávání se slyšícími a vyprávění o minulosti neslyšících. Tato témata se vyskytovala ve všech rozhovorech a k nim postupně přibývaly další, neboť jsme se snažili poskytnout dostatek prostoru novým podnětům, které se v předchozích vlnách rozhovorů zdály jako nosné.

---

³ Rozhovor byl uskutečněn s neslyšící, která nepoužívá ani neumí znakový jazyk a domlouvá se tudíž orálně nebo písemně. Rozhovor byl na základě přání komunikačního partnera veden orálně a zaznamenáván na diktafon. Bohužel z řeči, která byla na diktafon zachycena, už nebylo možné rozlišit téměř nic, ačkoliv během rozhovoru samotného došlo k porozumění mezi výzkumníkem a komunikačním partnerem.

3.3 Zpracování

Právě průběh zpracovávání dat je charakteristickým a zároveň nejdůležitějším rysem celé GT. Základem tohoto procesu je neustálá reflexe a souběh mnoha aktivit: sběr rozhovorů, jejich přepisování, kódování, rekódování a analýza. Tento postup odpovídá určitému hermeneutickému kruhu, kde nové poznatky a postřehy vedou ke znovu prozkoumávání těch starých a ukazují je v novém světle. Tato podkapitola je rozdělena na dvě části. Ta první bude spíše faktografická, jejím účelem bude přinést přehled o množství zpracovaných údajů. Druhá část naopak popisuje samotný průběh a logiku zpracování dat.

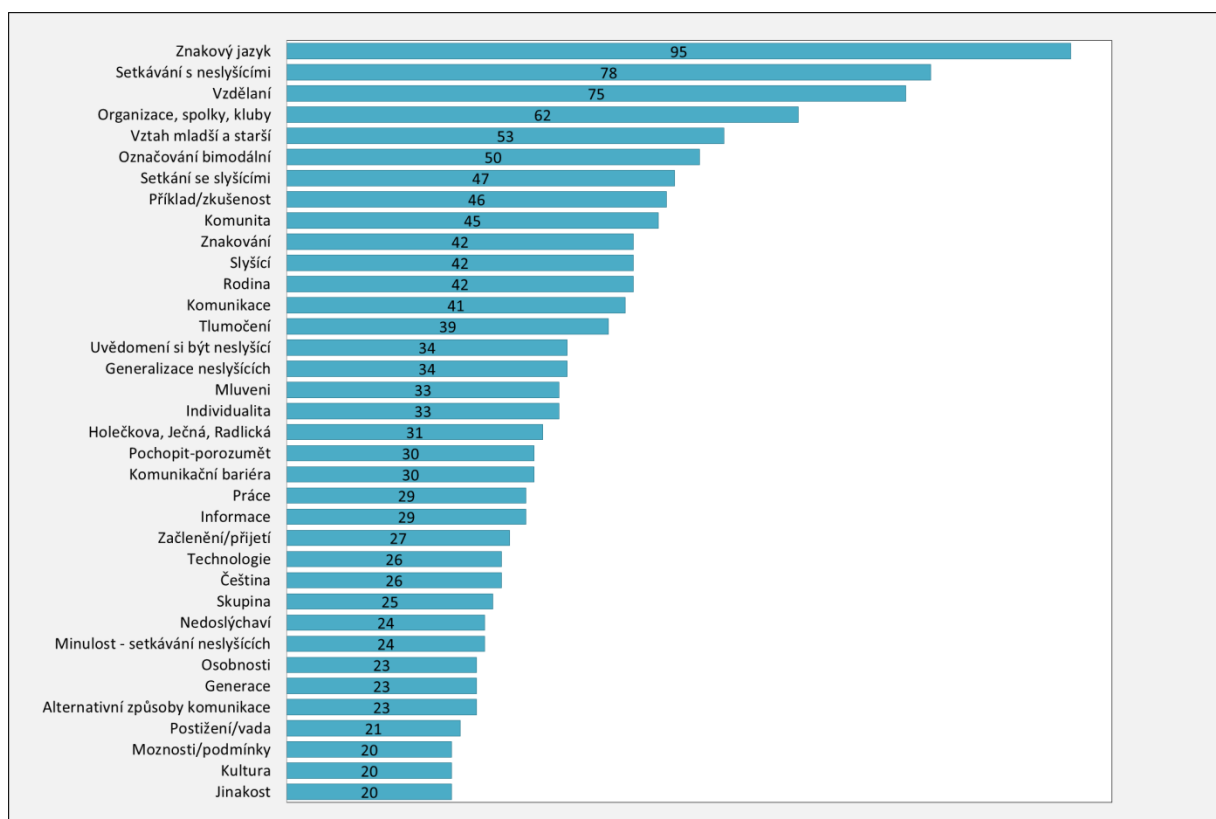
3.3.1 Základní informace o zpracování

Jedenáct semistrukturovaných a následně přepsaných rozhovorů tvoří hlavní analytický materiál předkládané práce. Jak bylo již zmíněno, rozhovory byly už v průběhu sběru přepisovány, kódovány, reflektovány, rekódovány a znovu analyzovány. Tento proces trval více než rok. Výpovědi respondentů byly přepsány doslovně, což v sumě představovalo 228 043 znaků včetně mezer, což odpovídá téměř 127 normostranám. Samotné kódování probíhalo v programu Atlas.ti⁴. Během tohoto procesu vzniklo osmdesát jedna tematických, popisných a in vivo kódů, které posloužily k označení více než 1780 úseků rozhovorů. Z toho třicet šest kódů dosahovalo četnosti rovno nebo vyšší než dvacet, s jejich pomocí byly okódovány téměř tři čtvrtiny všech důležitých úseků. Pro lepší přehled přikládáme graf s nejčastěji používanými kódy, kde lze dohledat jak název kódu, tak četnost použití (viz níže na obrázku). Považujeme za vhodné upřesnit, že některé významové úseky jsme označili více než jedním kódem jiné naopak žádným. Během procesu kódování jsme u některých kódů přidávali poznámky ve formě specifických postřehů nebo myšlenek. V literatuře bývají označovány jako memos a jsou důležité při tvorbě kategorií, konceptů i samotné teorie (Strauss & Corbinová, 1999).

---

⁴ Studentská licence programu Atlas.ti byla zakoupena díky darovaným finančním prostředkům.

Obrázek č. 1 Výčet nejčastěji používaných kódů

3.3.1 Způsob anonymizace dat

Protože jsme v informovaném souhlasu komunikačním partnerů slíbili zajistit ochranu poskytnutých dat, museli jsme zjištěná data anonymizovat. To jsme provedli následujícím způsobem. Komunikačním partnerům jsme přidělili jména podle abecedy (s výjimkou C). Dále jsme si dovolili uvést několik základních a z našeho pohledu důležitých charakteristik, jakými jsou pohlaví, věk, “původ“ a dominantní jazyk. Tyto atributy nejsou nějak upravovány a odpovídají tomu, co jsme v rozhovorech zachytili. Velké rozpětí věkových intervalů jsme zvolili především proto, abychom zabránili případnému odvození skutečných jmen komunikačních partnerů na základě jejich výpovědí.

Tabulka č. 1 Tabulka anonymizovaných komunikačních partnerů

Fiktivní jméno	Věk	Původ	Dominantní jazyk
Adam	50-69	Narozen do slyšící rodiny	ČZJ
Bára	50-69	Narozena do slyšící rodiny	ČZJ
David	30-49	Narozen do neslyšící rodiny	ČZJ
Ema	30-49	Narozena do slyšící rodiny	ČZJ-Čeština (bilinguální)
František	30-49	Narozen do neslyšící rodiny	ČZJ
Gábina	20-29	Narozena do neslyšící rodiny	ČZJ
Hana	20-29	Narozena do slyšící rodiny	ČZJ-Čeština (bilinguální)
Inka	20-29	Narozena do slyšící rodiny	ČZJ
Julie	30-49	Narozen do slyšící rodiny	ČZJ-Čeština (bilinguální)
Kuba	20-29	Narozen do neslyšící rodiny	ČZJ
Lucie	20-29	Narozena do neslyšící rodiny	ČZJ
Magdalena ⁵	20-29	Narozena do slyšící rodiny	čeština

3.3.2 Průběh zpracování

Klíčovým momentem zpracování je několikafázové kódování. Glaser se kvůli odlišnému náhledu na tuto proceduru se Straussem rozešel. Podle Glasera má GT dvě základní kódovací fáze, substantivní a teoretickou, oproti tomu Strauss a Corbinová (1999) uvádí fáze tři: kódování otevřené, axiální a selektivní. V první fázi se přístupy neliší, neboť oba dva dávají důraz na označení významových úseků kódy, které mají přímou oporu v datech. Rozdělení přichází v následující fázi, kde Glaser (1978) nabízí přiřazování substantivních kódů k tzv. kódovacím rodinám, potažmo k různým typům obecných konceptů, se kterými pak výzkumník pracuje a dává je do vzájemných vztahů. Oproti tomu Strauss s Corbinovou (1999) doporučují dosazení otevřených kódů do paradigmatického modelu, vytvoření axiálních kódů a pak jejich transformaci do kódů selektivních. Paradigmatický model pak představuje schéma, kterým je možné modelovat vztahy mezi jednotlivými kódy. Tento postup podle některých autorů vede k omezení schopnosti indukce, na druhou stranu přináší výhodu ve formě explicitně popsaného postupu (Šed'ová, 2013). V této práci nakonec využíváme Glaserův přístup, který je méně schématický a dává nám větší volnost. Glaserova druhá fáze kódování je spojena s vytvářením tzv. rodin

⁵ Tento rozhovor byl na přání komunikačního partnera veden v češtině a natáčen na diktafon. Ač v průběhu rozhovoru došlo ke vzájemnému porozumění mezi výzkumníkem a partnerem, tak ze záznamu již nebylo možné rozeznat jednotlivá slova a porozumět sdělení. Z tohoto rozhovoru byly zpětně využity pouze poznámky, které posloužily k triangulaci některých poznatků.

kódů. V předložené Tabulce č. 2 můžeme najít 12 rodin kódů, se kterými jsme pracovali a dávali do vzájemných vztahů mezi sebou i k obecným konceptům. Pro větší přehlednost přikládáme kompletní tabulku rodin kódů.

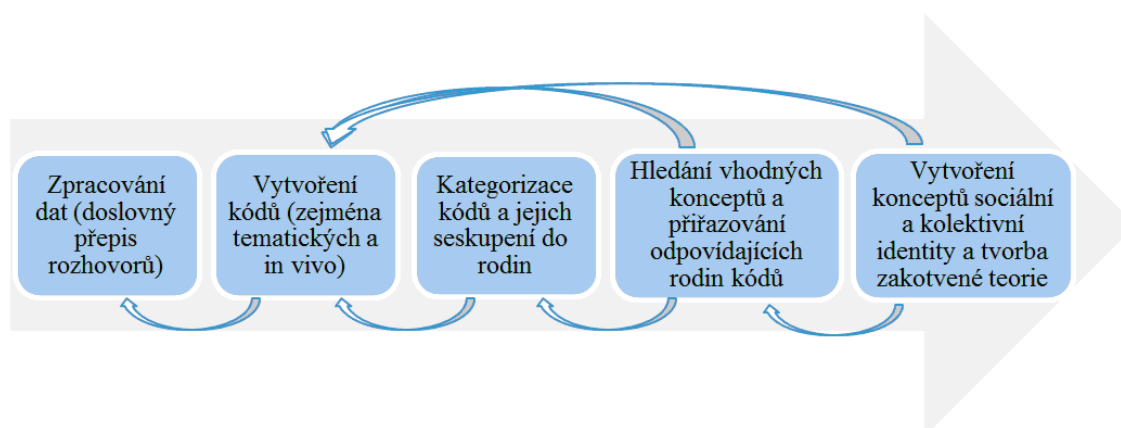
Tabulka č. 2 Tabulka rodin kódů

Koncept	Název rodiny kódů	Podřazené kódy (in vivo, tematické, atd...)	Počet kódů	Počet označených úseků
Kolektivní identita	Emancipace/závislost	Boj, Historie, Kultura, Osobnosti, Osvěta, Respekt, Vzor, Závislost, Strach/obavy	9	79
	Formy kolektivity	Individualita, International/diaspora, Komunita, N jako menšina, Neslyšící svět, Organizace, Spolky, Kluby, Skupina, Slyšící svět	9	178
	Prožívání a zdroje identity	Hrdost, Jinakost, Jiný hlas, Konflikt, Samotný/jediný, Stejnost, Stud, Uvědomění si být neslyšící; Být neslyšící, Strach/obavy	8	120
	Omezený přístup - vzdělání/práce/lékař	Lékař/nemoc, Možnosti/podmínky, Práce, Vzdělání	4	161
	Narativy/Kolektivní paměť	Setkávání neslyšících v minulosti, Příklad/zkušenost, Příběhy, Změna, Vzpomínky	5	93
Kolektivní identita, Sociální identita	Komunikace	Alternativní způsoby komunikace, Domluvit se, Informace, Izolace, Jazyk, Komunikace, Komunikační bariéra, Pochopit/porozumět	8	221
	Setkávání/interakce s neslyšícími	Setkávání neslyšících v minulosti, Místa, Setkávání s neslyšícími, Vztah mladší a starší	4	131
	Setkávání/interakce se slyšícími	Dvojí metr, Generalizace slyšících, Opomíjení, Neviditelnost neslyšících, Předsudky, Přizpůsobení, Setkání se slyšícími, Slyšící, Uzavřenost x Otevřenost	9	136
Sociální identita	Definice/pojmy/nálepky in vivo	Anonymizovaný neslyšící, Definice komunity, Generalizace neslyšících, Generalizace slyšících, Nálepka, Nedoslýchaví, Ohluchlí, Označování slyšící/neslyšící, Holečkova, Ječná, Radlická	9	143

Původ/etiologie tzn. vrozený atribut/přiřazený atribut	Implantát, Narození, Nálepka, Postižení/vada, Přirozené/normální	5	61
Rodina/rodinné vazby	Generace, Slyšící rodina, Neslyšící rodina, Rodina	4	102
Jazyk	Čeština, Čtení, Mluvení, Slyšet/slyšení, Vizualita, Znakování/ukazování, Znakový jazyk	7	181

V závěru kapitoly bychom chtěli přiblížit způsob uvažování, jakým byl výzkum veden a jak jsme zpracovali získané informace. Pro větší názornost jsme se rozhodli celý proces přiblížit schématem na Obrázku č. 2. Hlavní postup probíhá zleva doprava, tj. od zpracování dat po tvorbu teorie. Zpětné šipky znázorňují proces reflexe a úpravy již hotových kódů, kategorií a konceptů na základě nově se vynořujících souvislostí.

Obrázek č. 2 Logika výzkumu a postup při zpracování

4 Sociální identita neslyšících

V této kapitole prozkoumáme, jak byl ve výpovědích neslyšících zachycen proces sociální kategorizace a jakými se řídí pravidly. Právě ona pravidla, kterými se tento proces řídí, budeme považovat za klíčový moment pochopení sociální identity neslyšících, proto tato kapitola představuje také nejrozsáhlejší část této práce. V první podkapitole podrobně rozebereme nejdůležitější atributy sledovaného procesu. V návaznosti na to se pokusíme objasnit mechanismus a funkci, kterou kategorizování na slyšící a neslyšící plní. V závěru kapitoly upřeme pozornost na takzvané výjimky, to znamená situace, ve kterých jsou zažité kategorie a schémata zpochybňována a problematizována samotnými neslyšícími. Předtím, než se pustíme do podrobného prozkoumání výpovědí neslyšících, ještě v krátkosti přiblížíme to, co sociální kategorizování je a jaký má vztah k sociální identitě neslyšících.

4.1 Sociální kategorizace

Proces sociální kategorizace umožňuje na nejobecnější rovině členit svět a věci v něm na smysluplné celky. Zároveň je považován za důležitý proces umožňující identifikovat se s vlastní skupinou na základě podobností a vymezit se vůči ostatním skupinám na základě odlišností. Výsledkem tohoto procesu jsou pak symbolické hranice mezi skupinami, symbolické proto, že v nich nejde o rozdíly samotné, ale o to jak jsou tyto rozdíly interpretovány a jaký význam jim jejich vlastní aktéři připisují (Vojtíšková, 2008, pp. 63-66). Právě takto popsané sociální kategorizování i vytváření symbolických hranic se v rozhovorech opakovaně objevovalo. A co více, oba tyto jevy se jevily jako základní stavební kameny pro utváření a udržování společné identity neslyšících. Aby aktéři byli schopni kategorizovat efektivně, potřebují znát nejen kategorie, ale také pravidla, kterými se proces třídění řídí. Zkrátka nějaké myšlenkové schéma, které jim umožní jednoduchým a rychlým způsobem dané objekty umístit do příslušných kategorií. Díky těmto schématům pak celý proces působí jako velmi přirozený mechanismus, který je součástí způsobu, jakým aktéři vidí svět okolo a jak jej interpretují. Takto teoreticky popsané sociální kategorizování velmi dobře odpovídá třídění na neslyšící a slyšící, které se jako červená niť táhlo všemi rozhovory, a to nezávisle na stáří, zkušenostech, míře angažovanosti v organizacích či statusu jednotlivých komunikačních partnerů.

Předtím, než se začneme podrobně zabývat celým procesem kategorizace na slyšící a neslyšící, který komunikační partneři používali k zařazení sebe sama i druhých, ještě zmíníme, že toto kategorizování není výhradně aplikováno pouze na živé osoby.

Komunikační aktéři jej totiž aktivně používali také ke třídění některých věcí a institucí. Pro představu si uvedeme, co všechno může být tímto způsobem tříděno.

David: To byla akce pro neslyšící, ale když to srovnám s nějakými akcemi, které organizují organizace slyšících...

Ema: ....neslyšící vystudují a budou poskytovat služby slyšící veřejnosti, oni si řeknou, já ten to dotáhl.

Bára: Také v té slyšící společnosti i na té základce pro slyšící, jsme se nějak dorozuměli, občas jsme si psali, nebo jsem nějak odezírala.

Julie: V každé škole pro neslyšící by měl být předmět, kde by se vyučoval znakový jazyk a třeba se i vyučovali nějaké dějiny neslyšících. Zkrátka, aby byl předmět, kde by se vyučoval znakový jazyk, historie neslyšících, kultura neslyšících, aby si mohli ti studenti nebo žáci neslyšící vybudovat tu vlastní identitu...

Kuba: To slovo má vlastní znak a znamená to vlastně, že je mimo svět slyšících, máme vlastní kluby, fotbal neslyšících, florbal neslyšících a tak dál. My se moc se nezapojujeme do slyšící komunity. Patří tam i vztah ke komunitě neslyšících, setkávání.

František: Ale mám pocit, že do té doby jsem zkrátka nad tím nějak zvlášť nepřemýšlel. Pro mě byli vždycky rodiče těmi neslyšícími vzory, takže to mi přišlo úplně normální a věděl jsem, že zase sousedé jsou třeba slyšící a tak jsem to bral přirozeně. Neměl jsem s tím problém.

Jak jsme si ukázali, sociální kategorizace se netýká pouze živých osob, ale vztahuje se také k různým typům sociálních institucí, jakými jsou například škola, rodina, veřejnost. Nebo také k pojmům jako historie, kultura či k specifickým aktivitám, např.: „akce“ pro neslyšící, fotbal, florbal a podobně.

4.2 Atributy

Jaké atributy jsou důležité pro to, aby daný jedinec mohl být označen jako neslyšící případně slyšící? Intuitivně bychom mohli předpokládat, že do kategorie neslyšících spadají ti, kdo neslyší a oproti tomu do kategorie slyšících náleží ti, jenž slyší. V takovéto definici bychom potom za dělicí čáru považovali schopnost slyšet. Toto intuitivní pojetí ale příliš neodpovídá tomu, co jsme v rozhovorech s neslyšícími zaznamenali. Ačkoliv mezi neslyšícími dochází k dělení na slyšící a neslyšící také na základě schopnosti slyšet, tento atribut hraje roli jen částečně. Samotné kategorizování na slyšící a neslyšící se zřejmě řídí mnohem složitějšími pravidly.

V prvé řadě si musíme uvědomit, že zda je někdo slyšící nebo neslyšící zpravidla nemůžeme rozpoznat na základě pouhého pohledu, to znamená vnějším posouzením daného člověka, jak je tomu u jiných hendikepů. To, zda je někdo slyšící nebo neslyšící, se zpravidla dozvíme až v procesu komunikace, a právě v něm dochází přirozeným způsobem k ujasnění formy (mluvení, znakování), jazyka (český jazyk, český znakový jazyk) a kontextu sdělení. Důležitost toho, jak moc je kategorizování vázáno na proces komunikace se odráží mimo jiné i v potřebě kategorizovat instituce, které jsou s komunikací významným způsobem spjaty, nebo dokonce v nich dochází k jazykové socializaci. Jedná se zejména o instituci rodiny a školy, které neslyšící kategorizují na slyšící a neslyšící úplně stejným způsobem jako kategorizují živé osoby. Podívejme se na dva typické případy, které se v rozhovorech opakují poměrně často.

Bára: Já sama sebe uvnitř vnímám jako slyšící, protože já jsem ze slyšící rodiny. Třeba někdo, kdo je z několikáté generace neslyšících bude znakovat úplně jinak než já. Ano já ovládám znakový jazyk, znakuji, ale uvnitř a svým chováním se cítím jakoby slyšící. Když se třeba srovnám s někým z neslyšící rodiny.

Kuba: Mám kamaráda, který chodí na slyšící školu, ale jiní neslyšící chodí na neslyšící školu. Znáám lidi, kteří kvůli oboru studují na slyšící škole a nějakým způsobem tam přežívají.

Jak ale toto kategorizování funguje? Domnívám se, že existují dva základní atributy, na jejichž základě neslyšící zařazují daného člověka nebo sebe sama do příslušné kategorie. Prvním atributem je způsob, jakým je sdělení komunikováno, velmi konkrétně, zda znakováním ve „znakovce“⁶ anebo mluvením v češtině. Druhý atribut je charakterizován způsobem, jakým je sdělení přijímáno, opět velmi konkrétně, zda slyšením nebo viděním. Abychom se vyvarovali záměny atributů, budeme se nejprve věnovat výhradně prvnímu atributu, na který pak plynule navážeme vymezením druhého.

4.2.1 Atribut první: forma a jazyk

Předtím než se ponoříme do zkoumání prvního atributu, věnujme pozornost následujícím úryvkům, které jsou pro jeho pochopení klíčové.

---

⁶ Znakovka je slangový výraz pro znakový jazyk. Protože byl tento výraz komunikačními partnery často používán, dovolili jsme si jej osvojit a používat ho jako alternativní pojem ke znakovému jazyku,

Kuba: Když jsem se narodil jako mimčo, rodiče na mne ukazovali, a viděl jsem, že jiní lidi mluví. Rodiče mi to právě vysvětlili už jako malému, když jsem otevíral očka, tak máma mě vodila na různá místa a já jsem viděl, že lidi mluví a ptal jsem se jí, co to je? Ona mi to vysvětlila. Takže jsem se takhle s tím seznámil. A pak už i další věci. Ale kdybych byl neslyšící a rodiče by byli slyšící, tak bych si to uvědomil třeba později. Protože tam by byla taková komunikační bariéra a nevěděl bych co. Takže by to bylo možná později ve 4-6 letech, ale tím že jsem z neslyšící rodiny, tak jsem se s tím seznámil hned.

Bára: Já si myslím, že by bylo dobré, aby byli slyšící a neslyšící v jedné škole, kde by se i mluvilo i znakovalo.... Tak já si pamatuji, že tehdy v Radlicích přijímali jak slyšící tak neslyšící děti do mateřské školky, protože věděli, že třeba i jeho babička je, jako já, neslyšící, takže by bylo fajn, aby se to dítě naučilo také znakový jazyk.

Všimněme si, že z výše uvedených úryvků je patrné, že pro znakovku je za přirozený mód považováno znakování-ukazování a pro češtinu mluvení. Dle prvního atributu můžeme v této fázi charakterizovat kategorii slyšících mluvením a češtinou a kategorii neslyšících znakovkou, které odpovídá forma znakování-ukazování. V následujících úryvcích si ukážeme, že kombinování formy komunikace (znakování/mluvení) a jazyka (znakový jazyk/český jazyk) je sice možné, ale není to neslyšícími přijímáno pozitivně, spíše naopak. Takovým typickým případem je, když někdo používá znakovou češtinu⁷. Podobně negativně vnímaná situace nastává tehdy, když někdo znakuje a u toho výrazněji artikuluje. Úplně specifickým případem jsou pak lidé s kochleárními implantáty, kteří jsou bráni jako ti, co se přizpůsobili slyšícím. Ve všech těchto případech může dojít ke zpochybnění přiřazené kategorie na základě “nevhodné” kombinace jazyka a formy, a tím i k narušení sociální či individuální identity toho daného člověka.

František: Například na filosofické fakultě byl učitel, pedagog a on se na mě podíval a řekl mi svůj názor, že když znakuji tak moc artikuluji. A to byl takový zajímavý názor na mě. A já si pamatuji na tento okamžik, kdy mě to trošku zarazilo, on mi dal najevo tímhle tím hodnocením, že já jakoby nepatřím mezi úplně neslyšící.

Julie: Ono se nedá říct, že by neslyšící členové automaticky přijali každého na základě toho, že neslyší. Vždycky se budou dívat v první řadě na to, jestli teda umí znakový jazyk a jaký je jeho postoj.... A pokud je

---

⁷ Znakovaná čeština je umělý systém odvozený z mluveného jazyka, který vymysleli slyšící, aby se snáze domluvili s neslyšícími. Alternativně bychom ji mohli také definovat jako vizualizovanou češtinu převedenou do znaků (Macurová, 1994, pp. 121). Oproti tomu znakový jazyk je definován jako přirozený jazyk neslyšících disponující vlastním slovníkem a gramatikou, který se neopírá o zvuk, ale je svou podstatou vizuální. Je tedy založen na tvarech, pozicích a pohybu (Macurová, 2001, pp. 70).

postoj jiný, třeba proto, že pochází ze slyšící rodiny, je zvyklý mluvit, upřednostňuje mluvení, neumí tolik znakový jazyk nebo ovládá třeba znakovanou češtinu.

Kuba: Ti(lidé s implantátem), kteří třeba radši ukazují než mluví, tak my je přijímáme. Je teď více lidí implantovaných, ale když znakují, tak mi je přijímáme, oni třeba jinde ve škole mezi slyšícíma mluví, ale k nám třeba chodí na akce.

Naopak, pokud někdo projeví zájem učit se znakovku, či alespoň k ní projeví pozitivní postoj, je neslyšícími přijat pozitivně. Tento akt je totiž chápán jako snaha přiblížit se neslyšícím ve smyslu sdíleného jazyka. Je to považováno za pokus slyšících o vzájemné porozumění. Všimněme si pozitivního ladění následujících úryvků.

Kuba: Ona mě bude tahat mezi slyšící, oni tam budou mluvit a já tam budu jak kůl v plotě. Pak mi to budou chtít nějakým způsobem gestikulovat. To by nešlo. Když se ale slyšící chce učit znakový jazyk, tak tam by to mohlo fungovat. Když se bude chtít zapojovat do neslyšícího světa, tak se něco nového přiučí a pak naopak já se zase něco nového přiučím od slyšícího světa. Ale kdyby to bylo jenom mluvení, tak to asi ne.

František: Ale pokud se slyšící naučí alespoň pár znaků, tak to na neslyšících vždycky zanechá nějaký dojem. Alespoň nějakým způsobem to může fungovat. Pokud je postoj toho slyšícího člověka takový, že nezvedne ty ruce, že nebude znakovat, že bude zkrátka jenom mluvit, že se prostě nepřizpůsobí, že se prostě nezmění, tak neslyšící lidé se nebudou s takovým člověkem bavit.

Adam: A dokonce slyšící, náš vedoucí, umí také znakový jazyk (znakováno v pozitivním tónu). Tak na 50 procent, slušně. Takový základy. (s výrazem ocenění)

Pokud bychom měli shrnout základní vlastnosti prvního atributu, můžeme konstatovat, že se jedná o atribut, který je spojen s dovednostmi. Učit se mluvit nebo znakovat je totiž součástí jazykové socializace, ve které dochází k osvojení si mateřského jazyka. Neslyšící z neslyšících rodin si tento atribut osvojí v raném věku, jiní jej získávají později, zejména ve školách a vrstevnických skupinách. Klíčová vlastnost tohoto atributu je kompatibilita mezi jazykem a formou. Celkově můžeme tvrdit, že tento atribut je svou povahou sociální (vzniká osvojením v rámci jazykové socializace) a aktivní (subjekt hraje aktivní roli v získání tohoto atributu).

4.2.2 Atribut druhý: predispozice

Pro druhý atribut je stěžejní, zda je informace přijímána viděním nebo slyšením. Z toho důvodu budeme tento atribut chápat jako částečně biologicky podmíněný. Z biologického hlediska je schopnost, nebo lépe řečeno možnost slyšet/neslyšet nutnou podmínkou toho, abychom si mohli osvojit dovednosti, jež nám umožňují smysluplnou interpretaci zvuků, které slyšíme. Problém nastává, když si uvědomíme, že slyšení/neslyšení neexistuje pouze ve dvou módech, jako námi popsané a neslyšícími používané kategorie. Slyšení a neslyšení z fyziologického hlediska odpovídá spíše škále. V medicíně existuje několik různých klasifikací pro ztrátu sluchu. V těchto škálách ale neexistuje žádná jednoznačná a všeobecně přijímaná dělicí čára, která by byla jednoznačně schopna dělit na slyšící a neslyšící. Tyto klasifikace spíše obsahují velké množství kategorií a podkategorií, které jsou založené na uměle vytvořených rozdílech, jež vyplývají z medicínské diagnostiky. Z čehož vyplývá, že tyto rozdíly v běžné komunikaci neslyšících nemohou být jednoznačně rozpoznány, a proto pro ně v jazyce neslyšících nenajdeme ani odpovídající sociální kategorie. Dokonce se ukázalo, že neslyšícími používané kategorie nemusí být vůbec ve shodě se samotnou mírou ztráty sluchu. Tento rozpor reflektují také někteří neslyšící a aktivně se vůči tomuto medicínskému kategorizování vyhrávají, například v následujícím úryvku:

František: Samozřejmě, když bychom obecně mluvili o sluchově postižených, tak existují různé typy, takže se to nějak rozděluje, ale nelze někomu říct ty patříš támhle, ty máš tohle, ty patříš do téhle skupiny a ty zase do úplně jiné skupiny.

Z tohoto důvodu medicínské hledisko odmítneme. Neodmítneme ale biologickou podstatu schopnosti slyšet-neslyšet, kterou budeme chápat jako určitou fyzickou dispozici, předurčující preferovaný způsob příjmu informace. Na to, jak je tento atribut reflektován samotnými neslyšícími, se můžeme podívat v následujících třech úryvcích.

Julie: Slyšící si neuvědomují, že společnost může být úplně jiná, že my nejsme nastaveni jako slyšící, že my myslíme jinak, že se prostě chováme jinak. My nemůžeme slyšet, ale naopak slyšící lidé mají oči, takže se můžou naučit znakový jazyk, protože vidí.

Hana: Tak to je jasné, že to bude vizualita, orientace v prostoru, mimika, pohyby těla, a potom si neslyšící bude šetřit prostor, to znamená, že si bude dávat pozor na věci kolem sebe, protože neslyšící rádi třeba sedí v rozích, nebo se stěnou za zády, aby viděli na dveře, to mají rádi. Nemají rádi, když je (dveře) mají za zády, protože nevědí, kdo přijde, a potom se zbytečně leknou. Proto si neslyšící sedají tak, aby měli přehled.

Ema: Jako znakový jazyk je vizuální, to bychom pak museli všichni nosit Google brýle a natáčet a překládat.

Pokud tedy ti, kteří byli označeni kategorií *slyšící* přijímají informaci dominantně sluchem tak ti, kteří byli označeni jako *neslyšící*, ji budou přijímat viděním. Samotné vidění nebo slyšení totiž neznamená porozumět informaci jako takové. Na druhou stranu se v rozhovorech několikrát objevila představa, že právě samotné slyšení je dostatečné k získání a porozumění informace. A naopak že samotné neslyšení je limitující pro získání nových informací i jejich porozumění. Tento postřeh zaznamenaný v několika rozhovorech se jeví jako relevantní zejména co do kvantity získaných informací. Slyšení totiž není zdaleka tolik vázáno na prostor a čas jako vidění. Slyšet totiž můžeme více hlasů z několika různých míst, navíc mluvenou informaci lze jednodušeji vyvázat z času a prostoru, což v praxi znamená, že nemusíme nutně fyzicky vidět toho, s kým komunikujeme. Může to být komunikace například s někým, kdo je ve vedlejší místnosti, případně za pomoci běžné technologie jako je například telefon, lze komunikovat s někým, kdo je prostorově zcela vzdálený. V kontrastu s tím je vidění více fixováno na čas a prostor, navíc je limitován také počet informací, které jsme schopni přijímat naráz. V následujících ukázkách můžeme vidět, jak tuto zkušenost popisují samotní neslyšící.

Gábina: Teď mě možná napadá. Slyšící se dostávají hodně rychle ke spoustě informací, protože se navzájem potkávají, slyší se.

Bára: Třeba, slyšící jede v tramvaji a slyší, jak se vedle něho někdo baví, takže se ty informace dozví. Někdo se třeba dozví, že je někde nějaká sleva nebo něco o politice. A dozví se to zkrátka jenom tím, že slyší, že žije v té slyšící společnosti.

Adam: To jsou furt stejné věci dokola s neslyšícími. Mě to nějak nebaví. Takže já se spíš setkávám se slyšícími. To je pro mě mnohem zajímavější. To mně přináší spoustu zajímavých informací.

Inka: Mám pocit, že třeba slyšící lidé toho vědí víc, že se spolu bavíme o vícero tématech. Často se totiž stane, že neslyšící se dozví těch informací, co se děje ve světě mihn nebo spíše později.

Je potřeba dodat, že stejně jako u prvního atributu je způsob příjmu informace významně provázán s jazykem, proto i zde je důležitá vzájemná kompatibilita, tj. vidění-znakovka a slyšení-čeština. Pokud dojde k vzájemné nekompatibilitě jazyka a formy

příjmu informace, pak dochází často ke ztrátě informace a tím se otevírají dveře možnému nedorozumění.

Gábina: Komunikace přes papír, to jde. Češtině rozumím, ale kdybych neměla papír, tak je to složitější, tak bych potom zkusila mobil. Ale nějak gestikulovat, to spíš už nemá cenu.

Kuba: Protože je to kvůli komunikaci, jak bychom se spolu domluvili? Ona mě bude tahat mezi slyšící, oni tam budou povídat a já tam budu jako kůl v plotě a pak mi to budou chtít nějakým způsobem gestikulovat. Když se ale slyšící chce učit znakový jazyk, tak tam by to mohlo fungovat.

František: A občas nastal nějaký problém v té komunikaci, například oni totiž ti spolubydlící spolu mluvili, takže na začátku to trochu skřípalo. Ale pak jsme si na sebe nějak zvykli a nějak znakovali, gestikulovali, nebo jsem odezíral, nebo jsme si psali, ale to bylo občas, ale kdyby to bylo tak pokaždé takhle s někým komunikovat, tak to bych nevydržel.

Všimněme si, jak neslyšící poukazují na to, že gestikulace není to samé co znakování. Znakování je považováno za plnohodnotný způsob, jak se vyjádřit ve znakovém jazyce, oproti tomu gestikulace jsou pohyby těla zejména rukou, které nemají jednoznačné významy sami o sobě. Jejich primární funkce je doprovod řečového projevu, to znamená, že nejsou vhodná k vyjádření samotných obsahů, a proto jim neslyšící nemusí dostatečně porozumět.

Charakteristickým rysem druhého atributu je, že v něm neslyšící hraje pasivní roli. Pasivní v tom smyslu, že se do něj člověk rodí. Neslyšící tuto skutečnost sdělovali často poměrně typizovaným způsobem. Přečtěme si následující ukázky.

Adam. Já, když jsem se narodil, tak jsem byl neslyšící od narození. Neprodělal jsem žádnou nemoc, narodil jsem se jako neslyšící.

Lucie: Mamka se narodila čistě neslyšící, ale táta se narodil slyšící a v 8 letech ztratil sluch, nějak mu praskl bubínek a teď je těžce nedoslýchavý. Moji oba sourozenci jsou neslyšící.

David: Od mala, protože jsem se narodil jako neslyšící a co si pamatuji tak od malinka, protože rodiče byli neslyšící.

Julie: Proč jsem jiná? Proč nemůžu slyšet? Proč jsem se narodila neslyšící?

Bára: Já jsem se narodila jako slyšící, ale po roce po nemoci jsem vlastně přestala slyšet, já jsem se narodila do rodiny slyšící a stejně tak můj bratr byl slyšící a já když jsem teda měla jeden rok, tak jsme měla nemoc, potom jsem tedy onemocněla

Ema: Jsem ze slyšící rodiny, narodila jsem se slyšící, o sluch jsem přišla zřejmě vlivem zánětu- pneumokok.

Inka: Já se narodila úplně jako slyšící a v roce a půl jsem měla zánět a ohluchla jsem, takže vlastně od té doby jsem neslyšící.

Informace, zda se dotyčný narodil slyšící nebo neslyšící případně, zda prodělal nějakou nemoc, v jejímž důsledku přišel o sluch, není něco, co by si on sám mohl pamatovat. Naopak je to něco vnějšího, něco co mu musel říci někdo jiný. Neslyšící to tedy musel nejdříve přijmout zvenčí a teprve pak to mohl internalizovat jako něco sobě vlastního. Proč neslyšící, který se narodil jako slyšící má potřebu explicitně objasnit způsob, jakým způsobem se „stal“ neslyšícím? Domnívám se, že je to proto, že právě tento způsob, to znamená ohluchnutí na základě nemoci v prelinguálním věku, je v očích ostatních neslyšících považován za legitimní. Tímto způsobem neslyšící efektivně docílí toho, aby jej neslyšící zařadili mezi sebe a ne mezi ohluchlé. Opět i zde si můžeme všimnout, jakou roli zde sehrává jazyk jako takový, neboť jinak by nebylo neslyšícími tolik zdůrazňováno právě prelinguální období.

Stejně tak je zajímavé, že někteří neslyšící zdůrazňují to, že se narodili jako neslyšící do neslyšící rodiny. Jako by nešlo o pouhou informaci, ale také o určitý status, který z této informace vyplývá. Je to zajímavá tendence, zejména z toho důvodu, že tito neslyšící zdůrazňují něco, na čem oni sami nemohou mít zásluhu. Neboť zda se člověk narodí do slyšící nebo neslyšící rodiny není předmětem volby. V následujících úryvcích je akcentování statusu plynoucího z původu ještě více zřejmé než v předchozích ukázkách.

Kuba: Jeho rodina je neslyšící, i to jeho příjmení znají, protože je slavný. A je z druhé nebo třetí generace neslyšících, takže je to v rodině. Ti před ním byli známí a to jejich pokolení je taky známé.

Julie: Já se jmenuji Julie, jsem neslyšící, mám teda silnou nedoslýchavost a pocházím ze slyšící rodiny.

Bára: Já sama sebe uvnitř vnímám jako slyšící, protože já jsem ze slyšící rodiny. Třeba někdo, kdo je z několikáté generace neslyšících, bude znakovat úplně jinak než já. Ano, já ovládám znakový jazyk, znakuji, ale uvnitř a svým chováním se cítím jakoby slyšící. Když se třeba srovnám s někým z neslyšící rodiny.

V posledních dvou úryvcích můžeme zaznamenat, že i ti neslyšící, kteří se v úvodu jednoznačně deklarují jako neslyšící, v tomto kontextu dočasně přehodnocují vlastní kategorii. Proč k tomu dochází a co to znamená? Můžeme usuzovat, že opět i zde jazyk tvoří onu distinkci. Jakoby se neslyšící z několikáté generace odlišoval od těch ostatních, zejména v jazyku případně ve způsobu znakování. Zdá se tedy, že znakový jazyk je distinktivní prvek, který neodděluje jen neslyšící a slyšící, ale dokonce odděluje jedny neslyšící od druhých. Bohužel se ve vysvětlení musíme omezit pouze na tyto domněnky, protože v rozhovorech není dostatek relevantního materiálu, který by nám pomohl dostatečným způsobem porozumět tomu jevu.

Poslední věc, kterou ve vztahu k druhému atributu zmíníme, je postoj, který samotní neslyšící zaujímají k „faktu“, že se narodili jako neslyšící. Souhrnně můžeme říci, že to není vnímáno jako něco *à priori* negativního. A dokonce někteří to popisují jako něco pozitivního, v jednom případě dokonce jako štěstí.

František: Co si třeba vzpomínám, tak z mé zkušenosti, když se na mě podívá slyšící člověk, tak “ježíš, ty seš neslyšící, ty seš, ale chudák” Jenže já nejsem žádný chudák, já jsem úplně v pohodě, já mám úplně krásnej život.

Hana: Ale zrovna u mámy a táty dohromady je tam nějaký nevyhovující gen, tak jsme se narodili neslyšící. Ale to je štěstí!

Tento pozitivní postoj k sobě samému má zřejmě také vliv na to, že neslyšící se k nálepce postižení stavějí jako ke vnější záležitosti. Všimněme si toho například v následujících třech krátkých ukázkách.

Adam: Ale protože jsem byl označen jako sluchové postižený, tak si pamatuji, že jsem měl tehdy málo peněz.

David: Ne, je to proto, že za komunismu se český jazyk vyučoval jednoduchým způsobem, řekli máma, táta, brali neslyšící jako omezené, mentálně postižené, tak omezovali tu výuku.

Ema: Vlastně ani nezáleží na tom druhu postižení (ruce dělají uvozovky), ale je to jenom o lidech.

Pokud bychom to měli shrnout, tak ke kategorizaci na slyšící a neslyšící dochází v kontextu probíhající komunikace, nebo na základě zkušenosti s již proběhlou vzájemnou

komunikací. První atribut je sociální povahy (naučený) a subjekt v něm hraje aktivní roli. Lze jej také považovat za inkluzivní, respektive je přístupný všem. Mohou jej tedy získat jak neslyšící tak i slyšící, za předpokladu že se naučí znakový jazyk a znakovat. Druhý atribut je částečně biologicky podmíněný a je exkluzivní povahy. Tento atribut člověk získává narozením, případně jej lze získat jiným „uznaným“ způsobem, například prelinguální ohluchnutí. Na základě takto vymezených atributů a při dostatku potřebných informací jsou neslyšící lidé schopni jednoznačně rozřadit velkou část subjektů do příslušných kategorií. Na druhou stranu kvůli relativní komplexnosti atributů zde vznikají určité šedivé zóny. Těmto případům se budeme podrobněji věnovat ve třetí podkapitole, která se zabývá výjimkami. V následující kapitole se naopak pokusíme objasnit, jak toto kategorizování probíhá a jakou má funkci.

4.3 Funkce a mechanismy

4.3.1 Mechanismy

Jak už jsme na začátku naznačili, kategorizování na slyšící a neslyšící bývá obvykle vedeno určitým stereotypem či automatizovaným schématem. DiMaggio (1997) v tomto smyslu rozlišuje dva různé mechanismy, bezděčný a záměrný. Bezděčný je rychlý, rutinní a nekritický mechanismus, jenž je založený na kulturních schématech. Oproti němu záměrný je naopak pomalý, reflexivní a verbalizovaný a je charakterizován snahou o kontrolu procesu.

Základní charakteristika prvního atributu je definována formou a jazykem, jakým je sdělení komunikováno. Při posuzování formy a jazyka se zřejmě bude uplatňovat první typ mechanismu, neboť tento atribut jsou neslyšící schopni posoudit poměrně rychle a jednoznačně hned na počátku vzájemné interakce. K posouzení druhého atributu není potřeba jen více času, ale také dostatek informací, alespoň základní poznání toho druhého. Ve shodě s výše uvedeným vymezením DiMaggia se lze domnívat, že druhému atributu odpovídá mechanismus záměrný.

Pokud bychom měli tyto domněnky shrnout do uceleného tvrzení, tak by bylo následující. Při posuzování prvního atributu jsou neslyšící vedeni bezděčným mechanismem. V této fázi dochází k předběžnému zařazení objektu do příslušné kategorie. V druhé fázi procesu kategorizace začínají neslyšící u objektu posuzovat druhý atribut. V této etapě se neslyšící řídí mechanismem záměrným, a prakticky v ní dochází ke zpřesnění předběžného zařazení z první fáze, případně k přeřazení objektu do jiné kategorie.

4.3.2 Funkce

Sociální kategorizování není samoučelný proces, ale má hned několik důležitých funkcí. První z nich spočívá v tom, že umožňuje rychle rozpoznat příbuzný objekt a tím vyvolat určité postoje a chování vůči danému objektu (Vojtíšková, 2008). Další důležitou funkcí je, že umožňuje uspořádat velké množství informací, se kterými se neslyšící každodenně setkávají, do smysluplných celků. Takto rozříděný svět na slyšící a neslyšící vnáší pořádek do jednotlivých interakcí a je také reflektován ve vzájemné komunikaci. Sdělení, ve kterém jsou skutečnosti kategorizovány na slyšící a neslyšící, má důležitou funkci také pro příjemce, neboť mu usnadňuje porozumění a orientaci v předkládaném sdělení. Na druhou stranu to může fungovat také jako vnucující se interpretace předkládané situace. V určitém kontextu takto použité sociální kategorie mohou implikovat skryté významy, které nemusí být všem hned zřejmé. Respektive tato skrytá sdělení jsou schopni rozklíčovat ti, kteří se v procesu kategorizace na slyšící a neslyšící dobře orientují a rozumí významům příslušných kategorií. Abychom nemluvili obecně, uvedu dva případy, které představují v tomto ohledu určité typické situace. V první situaci figuruje neslyšící, o němž se právě dozvídáme, že pochází ze slyšící rodiny.

Bára: Já jsem se narodila jako slyšící, ale po roce, po nemoci jsem vlastně přestala slyšet, protože já jsem se narodila do rodiny slyšící a stejně tak můj bratr byl slyšící.

Za touto informací, pak neslyšící pokračuje povídáním o dosaženém vzdělání. Ač toto úvodní sdělení je podáno jako něco důležitého, samotný neslyšící to nijak nekomentuje ani nevysvětluje. Teprve o několik minut později se k tomuto tématu opět vrací a tentokrát se snaží objasnit i význam toho, co znamená *narodit se do slyšící rodiny*. Podívejme se, jakým způsobem nám neslyšící objasnil to, co nám před chvílí ještě unikalo.

Bára: Já sama sebe uvnitř vnímám jako slyšící, protože já jsem ze slyšící rodiny. Já třeba když znakuji, tak cítím, že ten můj znak není úplně tak čistý. Třeba někdo, kdo je z několikáté generace neslyšících bude znakovat úplně jinak než já. Ano, já ovládám znakový jazyk, znakuji, ale uvnitř a svým chováním se cítím jakoby slyšící. Když se třeba srovnám s někým z neslyšící rodiny.

Toto je ukázkový případ, kdy “informativní popis” nese skrytou informaci o chybějícím “výsadním statusu” neslyšícího, kterého dosahují jen ti, kteří se narodili do neslyšící nebo několik generací neslyšící rodiny.

Druhým typickým případem, do nějž neslyšící zakomponovávají skryté významy, je popis situace, ve které spolu komunikuje neslyšící se slyšícím. Pasáže rozhovorů, které se týkaly tohoto druhu komunikace, často obsahovaly buď explicitní informaci o komunikační bariéře, anebo právě onu „skrytou“ informaci o potenciální překážce ve vzájemném porozumění. Tato potenciální překážka byla naznačena právě tím, že komunikační partner ve vyprávění skrze kategorie vymezil, kdo a s kým bude komunikovat. Pro lepší představu si opět uvedeme příklad.

František: Nene, myslím si, že je to všechno o té komunikaci. Například, mám také kamaráda, který je neslyšící a jeho rodina je slyšící. (odmlka)

Neslyšící se na chvíli odmlčel, jakoby čekal nějakou reakci. Následně pak pokračoval s tímto příběhem.

František: Vždycky, když jsou u oběda, tak se sedí kolem stolu, rodina se sejde a on tam sám je jediný neslyšící a všichni u toho jídla kolem povídají a to je prostě situace, na kterou on je zvyklý celý život. A v jednu chvíli se prostě stalo, že se strašně vytočil, naštvál se, že nikomu nerozumí, že tam je prostě v rohu odstrčený, a bouchnul do stolu, jak byl naštvaný, že se tohle děje, protože se pořád musel někoho ptát, co se děje, co kdo říká, o čem se mluví a to je strašně nepříjemná situace. A já mám pocit, že pokud v rodině se do slyšící rodiny narodí neslyšící dítě, nebo pokud někdo z členů rodiny je neslyšící, tak by se všichni ostatní měli naučit znakový jazyk. Já myslím, že často tátové jako hlavy rodiny jsou neochotní se učit znakový jazyk, většinou ty matky, ty umí znakovat, ale mám pocit, že ve většině případů jsou to právě ty matky, když ten otec mluví a nepřizpůsobí se. A když se na to dívám ze svého pohledu, tak si říkám, že já to mám jako v rodině docela v pohodě, protože jsem z té neslyšící rodiny a takže my všichni spolu můžeme plnohodnotně komunikovat. Ale pokud jsou všichni slyšící a je tam jeden neslyšící, tak je to velká bariéra, pokud oni nejsou ochotní používat znakový jazyk.

Existence této potenciální jazykové bariéry z úvodního sdělení je příjemci zřejmá pouze za předpokladu, že příjemce rozumí obsahům těchto kategorií. Pokud tomu tak je, pak je příjemce dostatečně seznámen s tím, kdo s kým bude komunikovat, což mu umožňuje předpokládat, jak se pravděpodobně tato interakce odehraje a jaká je pravděpodobně pointa sdělovaného příběhu.

U tohoto druhého případu se ještě chvíli zastavíme. Je totiž zajímavé, že k popisu komunikace mezi slyšícím a neslyšícím se často používá sloveso *dorozumět se*. Neslyšící pak mluví o této komunikaci jako o přenosu důležité informace z jednoho světa do

druhého. Jakoby neslyšící chtěli říci, že se v této interakci setkávají dva cizinci, kteří nesdílejí společný jazyk. V důsledku chybějícího společného jazyka jako by nebylo možné dosáhnout plnohodnotného porozumění, a tak se cílem vzájemné komunikace stává spíše jen dorozumění.

David: Slyšící kolegy potkávám v práci. Tak s nimi probíhá ta komunikace, tak nějak skrze gesta, slova. Spíš spolu komunikujeme velice stručně. Třeba s mistrem, když on potřebuje mi něco sdělit, něco co je třeba složitějšího, nebo delšího, tak mi napíše email. Třeba, když řešíme nějakou dovolenou, a tak dále.

Adam: Ale když se potkají neslyšící se slyšícími, tak je to takové vždy krátké. Jenom na povrchu: co bylo nového, jak se máš. Prostě tomu chybí ta hloubka. Nemluví se většinou o ničem osobním, protože tam není ten jazyk, není tam ten jazyk.

Julie: Ted' studuji speciální pedagogiku na Universitě Karlově, a nikdy jsem příliš nepotřebovala tlumočnicku, vždycky jsme se spolužáky nějak domluvili, vždycky s profesory jsme se nějak domluvili. Nějak to šlo.

U komunikační bariéry ještě chvíli setrvejme. Právě toto téma bylo neslyšícími často pojednáváno a co víc, často bylo spojeno s určitými emocemi. Jak jsme již naznačili, samotní neslyšící pojmenovali jako primární příčinu chybějící společný jazyk. S tím nelze než souhlasit. Proč je ale tato bariéra neslyšícími často vnímána tak intenzivně? Domníváme se, že problém chybějícího společného jazyka je umocněn asymetrií vstupních informací/zkušeností, kterými oba aktéři na začátku interakce disponují. Tato nerovnováha pak produkuje odlišná očekávání, která mohou být ve vzájemném konfliktu. Předpokládejme, že asymetrie vstupních informací pramení především z množství a frekvence již proběhlých vzájemných interakcí, jinými slovy ze zkušeností. Snad všichni neslyšící mají nějaké zkušenosti s komunikací se slyšícími, neboť žijí ve slyšícím světě, jsou slyšícími obklopeni. Zkrátka a dobře vědí, že slyšící v běžné komunikaci používají češtinu a to buď v mluvené či psané podobě, a ve shodě s těmito informacemi jsou také jejich očekávání. Situace u slyšících je odlišná, protože ne každý slyšící má zkušenost z komunikace s neslyšícími a navíc toho o nich příliš neví. Neví, že je pro neslyšící přirozenou formou komunikace znakování, které nemá s gestikulací příliš společného. Mnozí ani netuší, že znakový jazyk nemá s češtinou příliš společného, že se liší gramatikou i slovní zásobou. Nevědí, že ne všichni neslyšící umějí odezírat nebo plně porozumět složitějšímu psanému textu a že čtení nepatří mezi neslyšícími za oblíbenou dovednost.

Právě tato nedostatečná informovanost u slyšících vytváří neodpovídající očekávání, která pak mohou již existující jazykovou bariéru umocnit.

Někteří neslyšící si všímají, že čeština jako jediný možný jazyk a odezírání, případně psaní jako jediná možná forma vzájemné komunikace na ně působí jako vnucující se norma, které se musí neustále přizpůsobovat. Vnímají, že jim je odepřena možnost se vyjádřit pro ně přirozeným a plnohodnotným způsobem, tj. znakování ve znakovém jazyce. Jak ale eliminovat takto umocněnou bariéru? Domníváme se, že je to právě narušením očekávané normy jazyka i formy, neboť abychom v interakci dosáhli stavu symetrie, tak je nezbytný kompromis obou stran.

Bára: Já mám pocit, že málo slyšících má zkušenost s neslyšícími. Jak se s nimi bavít, jak s nimi komunikovat, myslím, že to by mohli změnit. My se taky snažíme změnit, my se také snažíme přizpůsobit, tak i ten slyšící člověk by se o to měl snažit.

Hana: Já si myslím, že tam je potřeba nějaký střed, musí tam být nějaký kompromis, nějaká dohoda. Obě strany by se měly snažit. Pokud slyšící neumí znakovku... tak oba by si zkrátka měli najít cestu. Neslyšící člověk se třeba může snažit mluvit, nebo něco říct, snažit se zkrátka komunikovat. Potom slyšící si taky může říct, já bych se jako měl naučit také tvůj jazyk, naučit se znakovat.

Proč jsou výše uvedené souvislosti známé pouze těm, kteří už disponují určitým základním “vědění” o neslyšících? Domníváme se, že výše popsání situace jsou určité typizované zkušenosti, které se v rozhovorech znovu a znovu objevují jako příběhy s dobře známým scénářem. Ti, kteří se pak jednou tyto scénáře naučí, tak už se v těchto příbězích neztratí a co více, budou umět předpovědět i jejich pointu.

4.4 Výjimky

Ačkoliv kategorie, kterými neslyšící označují sebe i druhé lidi, se jeví jako přirozené a automatické, můžeme si všimnout, že v určitých momentech je tento automatismus narušován či dokonce zpochybňován. V našich rozhovorech jsme narazili celkově na tři typy výjimek. Prvním typem jsou tlumočníci, slyšící partneři neslyšících nebo také CODA. Všichni tito lidé zpravidla disponují prvním atributem. To znamená, že dobře ovládají znakový jazyk, používají jej a zároveň se dobře orientují ve světě neslyšících, rozumí jeho významům. Druhou výjimkou jsou „orální neslyšící“, kteří sice splňují druhý atribut, protože se jako neslyšící narodili, ale v důsledku jiné preferované formy komunikace a jazyka jsou shledáni nevyhovujícími pro plnohodnotné zařazení do

kategorie neslyšících. Třetí a zároveň nejproblematičtější skupinou jsou nedoslýchaví, kteří se primárně domlouvají znakovým jazykem, ale jsou schopni dobře komunikovat i orálně a k tomu účelu používat sluch. Ukažme si několik příkladů jakým způsobem a za jakých okolností dochází k problematizaci či dokonce ke zpochybňování celého procesu kategorizace na slyšící a neslyšící.

František: Nebo pak jsou na druhou stranu CODA tlumočníci, já nevím, jestli znáš ten termín, to jsou vlastně slyšící děti neslyšících rodičů a jejich vlastně první jazyk je znakový jazyk, ale dá se říct, že patří do komunity neslyšících?

Ema: Samozřejmě pokud někdo je neslyšící, pokud někdo umí znakový jazyk, tak je dobrý, ale proč to nějak kategorizovat, proč to nějak škatulkovat, já si myslím, že to není dobrý.

František: Začal jsem tam chodit a najednou jsem se začal dozvídat spoustu nových informací o kultuře neslyšících, o znakovém jazyce. Byly to pro mě nové věci, do té doby jsem je vůbec neznal, nebo jsem nad nimi vůbec nepřemýšlel, tohle právě byly podněty, kdy už jsem nad tím začal uvažovat, když jsme začali nad tím diskutovat a dělit na slyšící a nedoslýchavé.

První a druhá skupina výjimek vzhledem k předchozím podkapitolám se jeví jako logická. Není tedy pro nás zahalena nějakými zásadními nejasnostmi, protože tito lidé dostatečným způsobem splňují pouze jeden z potřebných atributů. Z toho důvodu je jim udělen status výjimky, a proto mohou být zařazeni, jak mezi slyšící tak mezi neslyšící v závislosti na tom, jak daný aktér akcentuje buď první nebo druhý atribut.

Znakující nedoslýchaví, kteří tvoří třetí výjimku, představují z hlediska kategorizace skutečný oříšek. Ač je jim někdy přiřazována vlastní kategorie nedoslýchavých, v rozhovorech se tato kategorie jeví spíše jako kvazi-kategorie. Důvod, proč ji nebudeme považovat za kategorii rovnocennou s centrálními kategoriemi (tj. kategorie slyšící a neslyšící) je ten, že se svou povahou jeví často jako dočasná. Jako určitý „očistec“, kam je daný člověk zařazen do té doby, než se rozhodne o jeho „plnohodnotné“ kategorii. A i poté co nedoslýchavý získá nějakou z centrálních kategorií, může být jeho zařazení v rámci specifického kontextu opět zpochybněno. Z toho důvodu se kategorizování nedoslýchavých jeví jako nikdy nekončící proces.

David. Jsme z rodiny neslyšících. Máma i táta neslyší. Mám dva neslyšící bratry. Teda dejme tomu, že ten nejmladší bratr Honza, ten je nedoslýchavý. Ale je v podstatě neslyšící.

Ema: Mám partnera, kterej je nedoslýchavec nebo neslyšící. Mluvíme i znakuje i telefonujeme. Ale von je teda spíš s těma neslyšícíma a já spíš s těma slyšícíma. To taky bývá příčina našich rozbrojů. Jako hlavně tady se to střetne (gesto poklepání na hlavu ve smyslu jiného myšlení).

Ema: Spíš jakoby kam bych se zařadila... Já třeba když se sejdu se slyšícími kamarády, tak oni a ty patříš k nám. Dělej práci mezi slyšícími. Ty na to máš. A zase neslyšící jako... (gesto ty patříš k nám). Jako já jsem... Já se považuju za člověka se zbytky sluchu, já jsem těžce nedoslýchavá. A v podstatě my jsme v takovém údolí, že jo...

Výše nastíněné dilema se daleko častěji objevuje jako dilema vnitřní než jako vnější. Tito neslyšící jakoby nemohou dojít k nějaké všeobecné shodě se svým okolím, do jaké kategorie vlastně patří. Jako by byli předurčeni žít v jakémisi “údolí”.

Lucie: No třeba ve škole u slyšících jsem si připadala, jako když jsem slyšící. Ale protože jsem více mezi neslyšícími, tak jsem nedoslýchavá. Ale všichni si myslí, že jsem neslyšící.

Lucie: To je právě ono, to si všichni myslí, že jsem neslyšící. Protože já jsem ještě nemluvila a už jsem znakovala a oni mysleli, že jsem neslyšící. Tak oni: „Ty seš neslyšící“ a já: „Ne, já jsem nedoslýchavá. A oni: aha”.

Ema: Já se považuju za člověka se zbytky sluchu, já jsem těžce nedoslýchavá. A v podstatě my jsme v takovém údolí, že jo... já k těm neslyšícím taky úplně neinklinuju. Protože mentálně je mi to úplně vzdálený. To já nemůžu vyčítat sobě ani jim. Takže já nevím... možná malinko k těm slyšícím. Já nevím.... Já se řadím k slyšícím, my to nemáme dědičný.

Proč právě znakující nedoslýchaví představují v procesu kategorizace obtížně řešitelný problém? Domníváme se, že je to zejména proto, že právě oni narušují neslyšícím černobílé vidění světa, ve kterém lze věci jednoznačně zařadit mezi slyšící anebo mezi neslyšící. Znakující nedoslýchaví mají zbytky sluchu, které jim umožňují se do určité míry zapojovat také do slyšícího světa. Tím se zásadně mění několik věcí. V první řadě jazyk. Tito lidé mají dobrou predispozici se naučit češtinu a také ji zpravidla dobře ovládají. To pak ale znamená, že sdílí jazyk nejen s neslyšícími ale také se slyšícími. Za druhé, tyto lidé mohou telefonovat. Možná to působí komicky, ale právě telefonování je samotnými neslyšícími považováno za jeden z distinktivních rysů. Proč? Domnívám se, že především proto, že umožňuje komunikovat s druhými bez nutnosti je vidět tvář v tvář. Obecněji

řečeno, umožňuje vyvázat vzájemnou komunikaci z prostoru. Za třetí, tito lidé mohou částečně přijímat informace slyšením, čímž se významným způsobem rozšiřuje přístup k informacím co do kvantity.

V pozadí procesu sociální kategorizace znakujičích nedoslýchavých stojí poměrně zásadní otázka. A to, jaký atribut je zásadnější, slyšení/neslyšení (tj. atribut predispozice) nebo znakový jazyk (tj. atribut jazyka a formy). Pokud by to byly zbytky sluchu, pak by to znamenalo přitakat medicínskému vymezení neslyšících. Pokud bychom přitakali znakovému jazyku, tak by to mohlo určitým způsobem narušit stabilitu neslyšícího světa, neboť by se tím mnohým otevřel. Zejména tlumočnickům a CODA, kteří umí znakový jazyk, ale přesto nejsou plnohodnotně řazeni mezi neslyšící, protože z hlediska druhého atributu jsou shledáni slyšící. Celkově si musíme přiznat, že problematika výjimek by si zasloužila hlubší prozkoumání, než které se jí dostalo v této kapitole. Jde o mnohovrstevnaté téma, kterému je obtížné porozumět. Pro potřeby této práce je ale dostačující to, že jsme poukázali na to, že i poměrně automatický a přirozený proces kategorizování není řízen jednoznačnou dělicí čarou, ale že se jedná o dynamický proces, který skýtá mnoho nejasností jak pro samotné aktéry, tak pro vnější pozorovatele.

Pokud bychom měli tuto kapitolu shrnout, pak kategorizace objektů na slyšící a neslyšící je spojená s velkou mírou generalizace, ale zároveň obsahuje výjimky. Základní funkce tohoto procesu jsou pak dvě. Za prvé, rozpoznání sobě podobných objektů na základě společně sdílené kategorie. V důsledku toho je od těchto objektů vyžadován určitý jazyk, způsob komunikace a postoje. Sdílené postoje, společný jazyk a způsob komunikace pak tvoří základní stavební kameny společné identity neslyšících. Druhou důležitou funkcí, kterou námi popsané kategorie plní je, že umožňují neslyšícím uspořádat svět kolem do smysluplných celků. Za ideálních podmínek je pak výsledkem takto uspořádaného světa jeho společně sdílená interpretace. Námi zachycený proces kategorizace na slyšící a neslyšící odpovídá v sociologii již popsanému konceptu členských kategorií, o kterém v českém prostředí podrobněji pojednává Vojtíšková (2008) a v nejnovější zahraniční literatuře zejména Fitzgerald a Housley (2015). V jejich pojetí samotný proces dělení lidí do různých skupin/kategorií, definuje členství v těchto skupinách. Sdílením téže sociální kategorie se podle nich vytváří vzájemné podobnosti, které aktérům umožňují ztotožnění se s vlastní skupinou, a zároveň se tím budují symbolické hranice, které je dělí od těch, kteří do skupiny nepatří.

5 Kolektivní identita neslyšících

V této kapitole se pokusíme vystihnout několik základních charakteristik kolektivní identity neslyšících, které považujeme za klíčové. Zároveň si představíme určité teoretické koncepty, které z našeho pohledu představují vhodný interpretační rámec a pomohou nám v porozumění méně zřejmých souvislostí. Struktura kapitoly je tedy následující. V úvodu si v krátkosti připomeneme základní vymezení kolektivní identity a s ní spojené koncepty. Následně si podrobně rozebereme dva typy kolektivní identity neslyšících, které se v průběhu bádání vynořily. Pracovně jsme je nazvali „starý“ a „nový“ typ. Tyto dva typy chápeme jako ideální ve Weberově pojetí. Zároveň je nechceme nutně stavět do vzájemného protikladu, neboť jsme shledali, že mohou existovat paralelně vedle sebe či dokonce mohou být oba prožívány v různých kontextech jedním komunikačním partnerem. V závěru se pokusíme předložit teoreticky orientované objasnění, kterým se pokusíme vysvětlit okolnosti, jež podle nás daly vzniknout právě onomu novému typu kolektivní identity neslyšících.

5.1 Obecná charakteristika kolektivní identity

V druhé kapitole, ve které jsme se zabývali vymezením nejdůležitějších pojmů, jsme se odkazovali k definici kolektivní identity Forstové (2007). V jejím pojetí jsou klíčové charakteristiky následující:

1. společné sny, cíle nebo naděje
2. snaha o jednotu či sjednocení
3. touha kolektivně jednat nebo vytvářet.

Tato definice poměrně dobře odpovídá tomu, co jsme zaznamenali v kontextu starého typu kolektivní identity. Pro nový typ představuje tato definice spíše svěrací kazajku, do které ji lze napasovat, ale tento způsob není nejvhodnější. Pro tento typ se nám jeví jako přílehavější koncept kolektivní identity, jaký můžeme nalézt například v teoriích nových sociálních hnutí. Proto jsme vymezili vlastní dimenze, které se v tomto kontextu jeví jako nejvíce distinktivní, a které budeme v průběhu této kapitoly systematicky sledovat.

Jedná se o následující dimenze.

1. Forma komunikace
2. Zdroj soudržnosti
3. Účel vzniku - rezistentní a projektivní typ identity podle Castellse (viz níže)
4. Orientace aktivit

Kromě takto definovaných dimenzí je ještě potřeba, abychom si představili několik konceptů, které se nám vzhledem k tématu této kapitoly jeví jako užitečné. Prvně si připomeňme Castellsovu typologii, v rámci které můžeme rozlišit tři typy kolektivní identity: legitimizační, rezistentní a projektivní. My si blíže rozebereme jen dvě, které se přímo váží k námi sledované třetí dimenzi. *Rezistentní identita* je typická pro takové skupiny, které jsou ve společenském systému stigmatizovány a zauímají v něm marginalizovanou pozici. Tyto skupiny se snaží o udržení vlastní kolektivní identity mechanismem vzdoru vůči dominantní identitě a jejím hodnotám. Rezistentní identita je často spojována s fundamentalistickými hnutími, ale může být typická pro specifické etnické nebo teritoriální skupiny. *Projektivní typ identity* je charakteristický pro uskupení, která se snaží o redefinici vlastní identity. Tato uskupení často usilují o změnu diskurzu, kterou chtějí docílit proměny společenské struktury nebo dominantní ideologie. Věří, že tato změna povede ke zlepšení jejich sociální pozice v rámci systému. Tato identita je často spojována s emancipačními tendencemi, a je typická zejména pro environmentalistická nebo feministická hnutí (Castells, 2009, pp. 9-11). V souvislosti s touto typologií mluví Castells také o potřebě určitého momentu konfrontace nebo ohrožení, tyto momenty působí jako formativní/mobilizační tlak, který je klíčový pro vznik kolektivní identity jako takové. Do tohoto okamžiku, podle něj, existuje kolektivní identita pouze neuvědomovaně, teprve skrze tyto momenty se dostává do povědomí aktérů, a následně může být nějakým způsobem artikulována. O nutnosti určitého momentu konfrontace nebo ohrožení mluví také Ringmar (1996, pp. 86-90), který o něm mluví v souvislosti se vznikem konstitutivních vyprávění/příběhů. V jeho pojetí právě tento typ vyprávění obsahuje určitý formativní moment, který se pak stává důležitým zdrojem kolektivní identity. Ačkoliv se nebudeme explicitně odkazovat na všechny výše zmíněné koncepty, tvoří důležité pozadí celé této kapitoly a budou nezbytné k pochopení logiky některých tvrzení.

5.2 Starý typ kolektivní identity neslyšících

V úvodu chceme zdůraznit, že označení „starý typ“ nechápeme jako něco zastaralého, spíše nám jde o vystižení toho, že tento typ kolektivní identity neslyšících je z časového hlediska původnější. Shledali jsme, že je v určitých ohledech velmi blízký tomu, co Tönnies popisuje jako *Gemeinschaft*, do češtiny obvykle překládáno jako pospolitost či společenství. Pro tento typ identity je charakteristická určitá organičnost, která je odvozena od interakcí tváří v tvář, (dále jen F2F, odvozeno z anglického face-to-face) a její důležitou součástí tvoří citová složka (Petrusek, 2011, pp. 184-185). Z hlediska tematizace starého typu identity jsme shledali, že převažuje zejména v pasážích, v nichž se neslyšící zaměřují na vyprávění z minulosti, případně na popis specifických pravidelných aktivit. Tyto části rozhovorů jsou často doprovázeny emocemi, hodnocením a určitou mírou nostalgie.

Bára: Tak samozřejmě, co se týče toho společenského života, mám pocit, že to bylo lepší ještě před revolucí. Protože tehdy se ještě pořádaly nějaké plesy vždycky několikrát do roka. Lidé se mohli vidět na nějakých takovýchto velkých událostech a tam byla jak mladá tak starší generace spolu, a to bylo krásné. A to se teď už vůbec neděje.

Výzkumník: Zajímala ses někdy, jak se například dříve žilo neslyšícím?

Inka: Ano, zajímá mě to.

Výzkumník: A kde si zjišťuješ ty informace?

Inka: Od těch starších. Vyprávěli mi právě, že tenkrát ve školách, že to bylo lepší a taky jak slyšící i neslyšící měli povinnost práce. Tenkrát bylo mnoho akcí. Na čas se scházeli, byly to moc hezké vzpomínky. Sportovní akce, scházení. Ti starší dnes vidí, že ti mladí mají problémy s prací a taky akce ubývají, protože neslyšící jsou více separovaní a taky chování je jiné. Tenkrát to bylo nejlepší.

David: Prostě dřív jsem chodil na tyhle různé akce a události, ale teď už ne, možná proto, že tam chodí mnohem méně lidí. S tím, že program je třeba dobrý, ale tím že těch lidí je tam málo, tak mě to tolik nezaujme. Není taková nálada na ty akce chodit. Dřív na ty akce chodilo spousta neslyšících, stovky. Mezi neslyšícími tehdy panovala taková soudržnost. Samozřejmě hodně se drželi u sebe, přátelili se.

Z hlediska formy komunikace je charakteristickým prvkem starého typu identity důraz na komunikaci F2F a zároveň negativní postoj k používání komunikačních technologií neslyšícími. Pro komunikaci F2F jsou z našeho pohledu charakteristické dva rysy. Za prvé vždy jde o osobní komunikaci, protože reagujeme na konkrétního člověka. Za druhé, nemůžeme ji vyvázat z prostředí, ve kterém se odehrává. Domníváme se tedy, že na základě těchto dvou rysů nemůže být celkový charakter identity starého typu nikdy abstraktní, ba naopak bude se vždy vztahovat ke konkrétním aktérům a konkrétním místům.

František: Dřív se neslyšící víc scházeli, pravidelně se sdružovali ve spolcích, kde se znakovalo. Protože dřív nebyly mobily nebo počítače, takže se museli prostě vidět v tom osobním kontaktu. Dneska je doba jiná, všichni mají počítač, všichni mají možnost chatovat a tak, takže už nemá tu touhu vidět se osobně.

Primární zdroj soudržnosti vidíme ve vzájemném pravidelném setkávání neslyšících v reálném čase a prostoru. V těchto setkáních není čas ani místo dílem náhody, ale naopak tato setkávání jsou vedena určitým rytmem a odehrávají se v rámci specifických lokalit. K jejich realizaci obvykle dochází v rámci klubů, zájmových kroužků, sportovních týmů, přednášek a dalších víceméně pravidelných setkání, která bývají souhrnně označována jako „akce pro neslyšící“. Určitá cykličnost/pravidelnost aktivit poskytuje svým členům jistotu a přináší pocit zakotvení do každodenního života, čímž se podílí na vytváření pocitu vzájemné soudržnosti.

Inka: Ta starší komunita tohle vůbec nezažila, museli si třeba psát dopisy, takže to fungovalo úplně jinak, neměli ty možnosti a o to se víc pravidelně scházeli na jednom místě třeba v nějakých klubech a tohle ta starší generace prostě dělala a dělá to dodnes. Schází se jednou týdně, dvakrát týdně v nějakém klubu, na nějakém místě, a proto byli domluveni, že se tam vždycky potkají. Když si chtěli napsat, tak to vždycky trvalo hrozně dlouho, než ten dopis přišel, než si domluvili to setkání, proto se oni takhle víc scházeli společně a myslím, že tam mezi nima bylo možné i takové větší pouto. Nevím, jak to vypadá teď, nemám s tím osobní zkušenost, znám to jenom z vyprávění, takže to nemohu soudit.

Julie: Asi záleží, co to bude za akci. Když to bude třeba nějaký mezinárodní den neslyšících, tak se většinou schází někde na nějakém místě, nebo když je to nějaká společenská událost třeba nějaký ples tak tam taky, pokud je to akce třeba nějakých společenských her, tak při té příležitosti se také schází, nebo nějaké sportovní akce: fotbal, volejbal nebo nějaké turnaje, tak to se taky sejdou.

Na druhou stranu je tato cykličnost aktivit spojena s určitým stereotypem, což může být samotnými neslyšícími v určitém kontextu vnímáno negativně.

Adam: Já už se s neslyšícími moc nesetkávám. To jsou furt stejné věci dokola s neslyšícími. Mě to nějak nebaví. Takže já se spíš setkávám se slyšícími. To je pro mě mnohem zajímavější. To mi přináší spousty zajímavých informací.

Bára: Já mám pocit, že... Nevím, jak to mám říct přesně, ale že to jde s neslyšícími dolů. Že se točí v nějakém kruhu pořád dokola, že tam není jakoby nic nového. Slyšící toho mají mnohem víc kolem sebe, možná ti mladší, tak tam je to možná jiné, ale u těch starších to tak cítím.

David: Třeba v unii, tam to znám, tam když přijdu za rok, tak to bude pořád stejné. Potkám stejné lidi, budeme se bavit o těch stejných věcech. Takhle vypadají ty kluby. Když tam přijdu za týden, tak to bude zas stejný. Prostě neslyšící jsou menšina, je to malý svět.

Gábina: A u neslyšících to funguje zkrátka jinak, protože se pořád mezi sebou potkávají ti stejní lidé, kteří se už většinou znají, takže se potkávají například v rámci sportovních aktivit a mají celkově méně těch možností, méně těch témat. To mi přijde, že je třeba jedna z odlišností.

Starý typ kolektivní identity neslyšících není nutně jen záležitost starší generace, ačkoliv je pro ni rozhodně charakteristický. Z tohoto pohledu se nám jeví jako zajímavá snaha starší generace přenést tento typ kolektivní identity na mladší generaci a tím zajistit její trvání v čase.

Bára: Tak tam je třeba důležitý, když se třeba potkají neslyšící, mladší se starším na ulici, tak oni si rozumí díky znakovému jazyku, a neslyšící starší pozve toho mladšího nahoru do unie a oni ohrnují nos, že tam jsou staří a že oni tam nepůjdou. Tak třeba tak. Já když jsem byla mladá, když mi bylo třeba dvacet let, tak mě to hrozně bavilo. Mě zajímalo bavit se s těmi staršími o nějakých věcech z historie, někteří třeba zažili válku nebo nějaké sportovní zážitky. Mě to lákalo. Ale když to porovnáš teď, s touhle dobou, když já jsem teď ta z té starší generace, tak se mě mladí neslyšící na nic neptají. Mají svoje nové zájmy, své nové věci a nezajímá je to tolik. Takže já spíš cítím, že je tam ten rozdíl mezi staršími a mladšími. Nedrží spolu tak dohromady.

Starý typ jsme shledali blízky Castellsovu resistantnímu typu identity. Prvním indikátorem toho, že se skutečně jedná o rezistentní typ, byl způsob, jakým neslyšící vnímali vlastní opomíjenost a marginalizovanou pozici.

Adam: Nikdo třeba ze slyšících lidí nebude poslouchat zprávy pro neslyšící, nebo co se děje u neslyšících.

David: Já nevím, jak to mám popsat, že všechno je obchod, že za vším je honba za vyděláváním peněz, za příjmem a to, co se týče nějakých sociálních záležitostí, co se třeba týče potřeb neslyšících, tak na to není čas.

Ema: Ale to postižení, ta slepota je hlavně medializovaná, popularizovaná, že jo. Aneta Langerová, Světluška a tak. A pro neslyšící něco takového chybí, úplně citelně. Aby tady něco takového vzniklo, tak si myslím, že za dobřejch deset let ty předsudky padnou.

Lucie: Komunita jako neslyšících? No slyšící o ní nic neví. Neví vůbec, jako ví, že existují ale ne až tak, třeba že dokáží vystudovat vysokou školu, pracovat, že mají doktorát. A ti slyšící: „Jakože fakt? Jakože to umí i neslyšící?“

V rozhovorech jsme v tomto kontextu zaznamenali také motiv úniku, ve kterém neslyšící utíkají ze slyšícího světa, ve kterém je jim normativně vnucována čeština a mluvení. Tento typ staré kolektivní identity představuje určitý způsob, jakým se vymaňují z nadvlády „slyšícího světa“, aby alespoň na chvíli spolu mohli znakovat, „být s těmi svými“.

Gábina: Ti starší - za nich vlastně počítače nebyly, tak se scházejí častěji, chodí více na sport, do klubu a tak. Jsou to ti neslyšící, kteří pořádně ani nemluvěj. Protože za komunismu je prostě odháněli, vyháněli do jednoho jediného spolku, mezi slyšící nemohli. Tak jsou na to zvyklí. ti starší, ale ti mladší mají volnost, jdou tam, kam chtějí, takže se víc přibližují i těm slyšícím.

Kuba: Taky mi máma říkala, že za komunismu se venku nesmělo znakovat, plácalo se přes ruce. Když to viděli, tak se to nesmělo, takže ti neslyšící byli schovaný svět. A když se setkali v klubu, tak říkali: Jé, my si můžeme povídat. Tak byl vlastně obrovský dluh toho znakového jazyka. Tak se ani nezvládali vypovídat v tom klubu.

Další věc, která nahrává domněnce, že u starého typu se jedná o rezistentní formu identity, je reflexe určité uzavřenosti komunity a negativního postoje vůči „slyšícím“.

František: ...potom ke mně přišel jeden neslyšící, žena to byla a znám ji dobře a ona na mě "Ty slyšíš?". A já vůbec nevěděl co odpovědět. A já jsem jí říkal, ale já umím znakovat, já znám velice dobře komunitu neslyšících, mám rodinu neslyšící, nějaké zbytky sluchu mám. Tak jsem si chtěl vzít ta sluchátka. Ale ona se na mě tak obořila, nepříjemně, osočila mě "Ty slyšíš? Ty jsi slyšící!" a automaticky z toho jsem vyvodil, že ona mě nebere jako člena neslyšící komunity.

Z hlediska orientace jsou aktivity starého typu primárně směřovány dovnitř a jsou zaměřeny především na „potřeby“ neslyšících uvnitř komunity. To se v rozhovorech projevuje například označováním těchto setkání, aktivit přívlastky: neslyšící, pro neslyšící, naše a podobně. Toto labelování můžeme chápat jako mechanismus, kterým neslyšící vyčleňují tyto aktivity ze světa slyšících a činí je tak exkluzivní jen pro neslyšící.

Bára: Ono to bylo v rámci prostor svazu invalidů, kde se scházeli třeba i vozíčkáři, nevidomí i třeba neslyšící. Ale česká unie neslyšících, ta je jenom pro neslyšící.

Výzkumník: Když se někdy mluví o neslyšících, tak se používá pojem komunita neslyšících. Mohl bys to nějakým způsobem vysvětlit, co to znamená?

Kuba: To slovo má vlastní znak a znamená to vlastně, že je mimo svět slyšících, mají vlastní kluby, fotbal neslyšících, floorbal neslyšících a tak dál. My se moc nezapojujeme do slyšící komunity. Patří tam i vztah ke komunitě neslyšících a setkávání. Vlastně starší neslyšící kolem 60-70 let se setkávají mezi sebou. Ti neslyšící se stahují k sobě, setkávají se dohromady, třeba když jsou nějaké akce, třeba pálení čarodějnic. Scházejí se, tak tomu se říká komunita.

Jak jsme si mohli všimnout, tyto aktivity se opět odehrávají především v rámci klubů a spolků, zájmových a sportovních skupin, přednášek a dalších setkání podobného typu. Tento prostor někdy bývá souhrnně označován jako svět neslyšících, což můžeme chápat jako určitý životní prostor, kde je reálná šance, že se potká neslyšící s neslyšícím. Je to zkrátka prostor, kde dochází ke sdílení určitého pocitu sounáležitosti právě na základě reálné interakce „s těmi svými“.

Na začátku jsme naznačili, že pro starý typ kolektivní identity je typický negativní postoj k technologiím, které jsme Castellsovým slovníkem nazvali jako moment ohrožení. Právě šíření moderních komunikačních technologií je v tomto kontextu vnímáno jako příčina úpadku stávající komunity neslyšících, protože snižuje potřebu vzájemného a pravidelného setkávání.

Lucie: To mě přijde, že je právě ta doba, ty technologie. Nebyly telefony, DVD. Takže byly kluby. Ale teď je třeba skupina play-station neslyšících, nebo existuje skupina 24 hodin hry, to je taky skupina neslyšících. To já vůbec nechápu. A to je právě ono, ta nová generace už je jiná, nepotkává se a nejde to vrátit zpátky.

Inka: Co se týká mě, když se chce někdo se mnou spojit přes webku, tak říkám NE, domluvíme si čas, kdy se sejdem, tak si popovídáme. Sedět doma a vypovídat se a pak co? Ne, já to striktně vyžaduju.

Výzkumník: To je hezké, ale dá to více práce a času.

Inka: No, jako mobil používám jenom v případě, jestli je něco důležitého, ale říkat si, co je nového, tak to počká třeba na setkání. Mobil je jenom na nejnmutnější věci.

Technologie podle těchto neslyšících představují také ohrožení soudržnosti komunity a objevují se určité obavy, že v důsledku šíření technologií dojde k individualizaci komunity. Slovy samotných neslyšících, že se „neslyšící s neslyšícím nepotká“.

Hana: To znamená, že neslyšící s neslyšícím se nepotká., čímž ubývá lidí v komunitě a pak ještě uvnitř té komunity se díky těm technologiím navzájem izolují, takže se nepotřebují tolik scházet.

S odkazem na Giddense (2003) se domníváme, že důvod, proč jsou nové komunikační technologie vnímány jako ohrožení, tkví v tom, že umožnily vyvázat interakci neslyšících z konkrétního času a prostoru. Z prostoru z toho důvodu, že například při komunikaci prostřednictvím webkamery neslyšící nemusí navzájem sdílet totéž místo. Vyvázání z času chápeme v tom smyslu, že nové technologie rapidně zvýšily časovou flexibilitu i rychlost vzájemné komunikace. Obě tyto změny vnesly do pravidelného řádu světa neslyšících nové možnosti a tím i potenciální nepravidelnosti.

5.3 Nový typ kolektivní identity neslyšících

Jak jsme již zmínili tento typ identity je blízký způsobu, jakým kolektivní identitu pojmají teorie nových sociálních hnutí. Nový typ kolektivní identity neslyšících se od starého typu nápadně liší tím, že setkávání se v reálném čase a prostoru ubývá na významu. A naopak se klade důraz na společný jazyk, historii a kulturu neslyšících. Tedy na prvky charakteristické například pro nacionalistické, etnické či teritoriální skupiny.

Julie: Komunita, já myslím, že to slovo používají neslyšící lidé, když třeba označují nějakou skupinu lidí, třeba černochoy, třeba komunita černochoů, nebo je to třeba nějaká skupina, která má něco specifického: třeba vlastní jazyk, nějaké vlastní problémy, vlastní kulturu, tak v takovéhle situaci se pak používá slovo komunita. Ano, když má nějaká skupina lidí vlastní kulturu a stejný jazyk, tak jako třeba my neslyšící, rozumíme si vzájemně, máme třeba nějaké společné věci, které sdílíme, ten jazyk, jak jsem říkala. Tak tomu se říká komunita.

V souvislosti s důrazem na tyto prvky nabývá na významu školství, které je podle nás klíčovým nástrojem pro vytváření a posilování kolektivní identity nového typu.

František: Tak já nemám pocit, že by mně moji rodiče vyprávěli o historii komunity neslyšících. Samozřejmě s tím, že jsem se setkával s dalšími lidmi, tak jsem se dozvídal další věci, ale od rodičů nemám tyhlety informace. Když bych třeba měl zmínit slavnou hluchoslepu dívku Helen Keller, tak moji rodiče o ní absolutně neví, že vůbec existovala. Takže znalosti o historii neslyšících mám spíš z vysoké školy, tam jsem se dozvěděl spousty zajímavých věcí, a já jsem to třeba pak vyprávěl dál, a spousta lidí kolem mě to nevěděla.

Gábina: Tak já mám třeba takovou zkušenost, že jsem chodila do 3 různých škol. Nejdřív do Holečkovy, tam byla znakovka, pak jsem byla v Ječné, tam se znakovka vůbec neřešila, to bylo orální. A pak jsem šla do Hradce a tam dokonce mám i předmět znakový jazyk a v tomhle předmětu my se učíme o historii, kultuře, o tom kdy byly založeny první školy v Evropě, ve světě a o různých událostech, které ovlivnily ten život neslyšících. Ale do té doby jsem o tom nevěděla, až právě díky tomuhle předmětu ve škole, nebo třeba díky kámošům, kteří mi taky něco vyprávěli.

Julie: Možná bych ještě dodala něco k tomu tématu školství, že asi v každé škole pro neslyšící by měl být předmět, kde by se vyučoval znakový jazyk a třeba se i vyučovaly nějaké dějiny neslyšících. Zkrátka, aby byl předmět, kde by se vyučoval znakový jazyk, historie neslyšících, kultura neslyšících, aby si mohli ti studenti nebo žáci neslyšící vybudovat tu vlastní identitu, aby pochopili, kdo jsou. Protože spousta lidí to tak nevnímá, nebo nezná, protože vyrůstali v rodině slyšících, a když se poprvé dostanou mezi neslyšící, tak je to pro ně velký šok a teprve se s tím začínají nějak ztotožňovat, sžívat a poznávat to.

Co se týče formy komunikace, na významu nabývají nové komunikační technologie, které jsou chápány jako důležitý nástroj komunikace, neboť umožňují menší fixaci interakce na konkrétní místo a čas.

Julie: Nemám pocit, že by se v Čechách mladí neslyšící scházeli na jednom místě pravidelně, že by byli tak nějak soudržní, kdežto dřív ti neslyšící se sešli na jednom místě, byli tam všichni s různým stupněm vzdělání, z různých generací a bylo mezi nima takové větší pouto. A dneska spíš díky té technice se všichni domluví přes sebe, domluví se na nějakém srazu a sejdou se někde odděleně, taky se schází spolu, jako party, kde si rozumí, kde mají něco společného.

Gábina: Protože dřív nebyly mobily nebo počítače, takže se museli prostě vidět v tom osobním kontaktu, dneska je doba jiná, všichni mají počítač, všichni mají možnost chatovat a tak, takže už nemaj tolik tu touhu vidět se osobně.

Kuba: Protože tenkrát nebyly mobily a počítače, faxování bylo daleko méně, doma jsme se nudili. Tak jsme si napsali faxem, kde se sejdeme a vlastně jsme se začali bavit a povídali jsme si všechno, co nás trápí, vypovídali jsme se. A teď to jde všechno na dálku, odpovídáme si svoje a pak skončíme. Lidí jsou na to zvyklí a nepotřebují se scházet, proto sport ubývá i akce ubývají.

Adam: Když před deseti lety se poprvé objevily mobily nebo tablety, webové kamery, Skype, tak jsme mohli začít znakovat touhle cestou. To už jsme ani nemuseli chodit do hospody. Já jsem takový domácí typ, já jsem rád doma. Už mám taky dost let.

Skrze tyto technologie se dokonce v malé míře vytváří i určité transnacionální sítě, v rámci kterých se neslyšící mohou propojit s neslyšícími z jiných částí světa. V důsledku toho dochází k překročení nejen lokálního času a prostoru, ale také k překročení národních hranic.

Adam: Tak mě napadlo třeba něco k tomu rozhovoru přes webovou kameru. Protože takhle mohu být v kontaktu třeba s kamarády ze zahraničí, z Německa, z Francie. Takhle spolu můžeme znakovat, díky tomu jsem poznal i nové přátele, že pak můžeme zůstat v kontaktu. A můžeme si povídat, jak vypadá život třeba tam u nich, protože je to někdy překvapující.

Hana: Díky té technologii můžou neslyšící kontaktovat tlumočnicka, přepis a tak. Mohou se domluvit na setkání úplně snadno. Anebo mohou využívat web kameru online. A také se spojit s cizími lidmi ze světa, z jiných států, domluvit se s nimi přes webku a tak. To funguje. Tenkrát to nešlo.

To ale neznamená, že by vzájemné setkávání neslyšících úplně vymizelo. Je stále přítomné, ale místo a čas v něm hraje sekundární úlohu. S tím také souvisí, že k realizaci těchto setkání dochází především v rámci malých a často neformálních skupin, v rámci kterých jsou sdíleny společné zájmy, ať už jsou jakéhokoliv rázu.

František: Tak já bych sám sebe zařadil spíše do skupin, mě zajímají technologie jako počítače, mobily. Někdy tam jdu, ale ne nějak pravidelně. Tam jsou, dá se říct různé věkové kategorie, já tam třeba vydržím dvě hodiny, kde se o něčem bavíme. Pak se taky scházím s lidmi, kteří mají rádi cestování, film, jídlo nebo další věci. Lidi, se kterými se scházím, tak se mám zkrátka o čem bavit, protože je zajímají podobné věci jako mě, tak s těmi se vydržím bavit hodiny.

Lucie: To já pak radši jdu s tou skupinou, se kterou si rozumím. Já mám třeba tři skupiny, ve kterých se bavím. Spojují nás koníčky a přátelství, velikost obvykle 15, 20 nebo taky i 5 až 7. Třeba já mám skupinu, třeba na turistiku, my si spolu pokecáme o horách, ale patří tam i přátelství, nebo mám skupinu na floorbal, to je to samý. No prostě existuje mnoho skupin.

Gábina: Ale já si také myslím, že to je hodně individuální. Třeba, když je to povahově společenské člověk, tak třeba bude chodit často na tyhle akce a někdo, kdo to nepotřebuje, tak nemá takovou touhu, prostě má malou partu lidí, uzavřenou skupinku, s těma se schází.

Domníváme se, že v důsledku této změny došlo k zásadnímu přesunu zdroje soudržnosti. Od vzájemného setkávání se, ke sdílení podobných představ, zájmů a cílů. Tyto cíle a představy mohou být dvojího druhu. Buď mohou být dílčí, tzn. charakteristické pro určitou malou skupinu, anebo mohou být obecné, tj. sjednocující. Za sjednocující cíle například považujeme: boj za celkové zlepšení podmínek pro neslyšící, osvěta znakového jazyka, prosazování práva na znakový jazyk nebo zlepšení kvality vzdělání a uplatnění neslyšících na trhu práce. V tomto kontextu o sobě neslyšící často uvažují jako o menšině.

A to nejen v početním, ale také v mocenském pojetí. Proto v rámci této rétoriky dochází k artikulaci určitých požadavků.

Julie: [Tomuto úryvku předchází odstavec věnovaný významu znakového jazyka pro neslyšící] ...To je právě proto, že slyšících lidí je mnohem víc než neslyšících, takže se neslyšící musí přizpůsobovat té většině a většinou to není obráceně, že by se většina přizpůsobila té malé komunitě, té malé menšině. A může dojít k tomu, že se ta menšina přizpůsobí většině natolik, že ty rozdílly se budou stírat, až nebudou žádné. Protože samozřejmě ta většina si přeje, aby ta menšina byla stejná.

Kuba: A co jsem se dozvěděl, že je tam [Holečkova, Střední škola pro sluchově postižené] 20 až 30 neslyšících a zbytek, většina slyšících, třeba Romů. Například na oborech malíři, zámečníci, čalouníci, ... Jsou ve vůdčí pozici a my jsme zase v minoritě. Řediteli to nějaký způsobem nevadí, to je proto, že potřebuje vydělávat peníze. Ale protože Holečkova škola je 200let stará, tak je přijímají, aby tu školu prostě udrželi.

David: Ale co neslyšící, proč na ně se nemyslí? Je to také menšina. Je tu snaha zrovnoprávnit ženy, Romy, ale co neslyšící. Já jsem dokonce četl, že vláda má v plánu kvóty ohledně rovnoprávnosti mužů a žen, Romů. Vláda plánuje vytvořit nějaká procenta a nějakou změnu zákona, legislativy. Ale co neslyšící, proč na ně se nemyslí?

Domníváme se, že tento typ odpovídá Castellsově projektivní identitě, neboť je pro něj charakteristická určitá emancipační „tendence“, která si klade za cíl změnit stávající diskurz. Velký důraz je také kladen na osvětu znakového jazyka mezi slyšícími, zejména v lékařském prostředí, kde primárně dochází k jejich stigmatizaci.

Bára: Třeba možná nějaké mladé dívky. Určitě si myslím, že takovou osobností je například Radka Nováková, která studovala v Americe na Gallaudetově Universitě. Takže ta je hodně přínosná pro neslyšící komunitu.

Výzkumník: V čem konkrétně?

Bára: Tak ona se hodně věnuje znakovému jazyku, učí ho. A taky učí znakový jazyk i lékaře. A opravdu ten znakový jazyk. A taky dělala osvětu o znakovém jazyce. Víím, že učila v Pevnosti (tj. název pro centrum znakového jazyka), víím, že se tam hodně věnuje výuce v nemocnicích, zdravotní sestřičky. Díky ní se ten znakový jazyk začal hodně šířit a osvěta se začala rozmáhat.

Další emancipační tendenci můžeme spatřovat v důrazu neslyšících na specifické aktivity, například „boj na úřadech“ za zlepšení podmínek pro neslyšící.

Hana: To znamená, že v jádru skupiny budou lidé neslyšící od malička a většinou mívají i neslyšící rodiče, nebo neslyšící příbuzný a používají znakový jazyk a zapojují se do organizací na zlepšení životních podmínek pro neslyšící a tak různě. A potom další vrstva jádra jsou normální neslyšící, kteří používají znakový jazyk, ale nezapojují se do toho boje, ale jako zajímají se o něco v tom a dělají nějaké výzkumy, třeba lingvisti, publikují, zkrátka snaží se o osvětu. A další vrstva jsou lidé, u kterých je jedno, jestli jsou slyšící nebo neslyšící, ale jde o to, že tito lidé se zapojují do akcí s neslyšícími a povídají si s nimi ve znakovce. Takle vrstva, o které mluvím, tam jsou neslyšící, ale mohou tam být i slyšící. Ale že by lidé v této vrstvě měli nějaký vyšší cíl, něčeho dosáhnout, nejenom to, že žijou v té komunitě, to ne. A potom je další vrstva, kde jsou slyšící a neslyšící a ti znakovat neumějí, ale podporují tuto komunitu. Souhlasí s jejími cíli a názory.

Co se týče orientace aktivit, tak je tu oproti starému typu přítomna větší otevřenost a aktivity směřují více ven.

Hana: Ale mám informace a snažím se o osvětu, jako například jsem vedoucí dětí ve skautu, tam je nějaký cíl podpořit hrdost a setkávání dětí, aby se používal znakový jazyk, aby vedoucí viděli, že to není problém, aby viděli, že je to všechno na stejné úrovni, nezávisle na tom, jestli je někdo slyšící nebo neslyšící. Hlavně jde o ten vzor fungování té komunikace. Nebo taky občas přednáším slyšícím. Například podporuji přednášky, anebo se setkávám se slyšícími spolužáky, anebo třeba s tebou Doris a snažím se předat informace o tom, že znakovka je dobrá.

Poslední věc, kterou si zmíníme ve vztahu k novému typu kolektivní identity, jsou kochleární implantáty⁸, které jsou neslyšícími vnímány jako moment ohrožení. Jsou chápány jako výraz asimilace, jako přizpůsobení se slyšícím. Vzbuzují totiž určité obavy, že může dojít k vymření znakového jazyka a tím i k zániku kultury a historie neslyšících. V následujících úryvcích si všimněme, jak je tento jev popisován a s jakými emocemi je spojen.

Hana: Potom ještě samozřejmě ta technologie umožnila implantaci, to znamená, že další neslyšící chodí do škol pro slyšící do integrace a tak. To znamená, že neslyšící s neslyšícím se nepotká. Čímž ubývá lidí v komunitě.

Inka: Taky se může stát, že neslyšících do budoucna ubude, protože já to teď vím, že jich ubývá. Stačí implantát nebo sluchadlo. Není dobré vnutit jim hnedka implantát.

Julie: Zatím to vypadá, že ten jazyk se drží. Že ta kultura jde dál s neslyšícími a je otázka, jak to bude do budoucna, jestli se ty podmínky nebo ten postoj komunity nezmění, jestli třeba znakový jazyk jednou skutečně nevyumizí, nebo jak to bude za několik let. Teď jsou v médiích hodně podporované kochleární implantáty, hodně se propaguje mluvení a pořád se vymýšlí možnosti, jak ten znakový jazyk spíše vynechávat a upřednostňovat jiné metody, protože pořád vyhrává ten medicínský přístup, kdy ti doktoři hodně podporují kochleární implantáty.

Kuba: Neslyšící nechtěli úbytek neslyšících kvůli implantátu. Implantovaní zas říkají, to je naše věc, nám nemůžete nadávat. Lepší je slyšet. Ale to, co my neslyšíme, tak to tak nevidíme. A teďka už nějak ustala ta rozepře. Teď už se to dává nějak dohromady. Já před třemi lety nesnášel implantáty, teď už jsem si uvědomil, že se jim změnilo myšlení a respektují je, mám spoustu přátel s implantáty, já si na to zvykl. Život se mění. Stejně tak bylo i hodně Indiánů, a spousta jich ubylo. Nějaká skupina ubyla a jiná se rozmohla.

5.4 Konstitutivní vyprávění

Na začátku kapitoly jsme zmínili, že vznik nového typu kolektivní identity neslyšících je spojen s vyprávěním. Před tím, než si toto vyprávění podrobně rozebereme a

---

⁸ Kochleární implantát (CI) je druh implantovaného přístroje, který se vkládá do vnitřního ucha, kde nahrazuje vláskové buňky a stimuluje tak sluchový nerv. V lékařství je CI používán jako součást léčby neslyšících a těžce sluchově postižených. (Zouzalík, 2006)

pokusíme se mu porozumět, ukažme si, v jak odlišných a zároveň podobných variantách, jsme je zaznamenali.

Kuba: Tenkrát nebyly počítače, tak já, mamka, sestra, a tatka jsme si povídali a dívali jsme se společně na televizi a víc jsme si povídali. Dneska je to opačně. Dneska jsou počítače, tak každý je na počítači. Každý má přenosné zařízení, tak si ho postaví a může znakovat. To znamená, že se dokáže v reálném čase propojit s tím druhým. Potom ještě Facebook, ti neslyšící se tam domlouvají, vytváří pozvánky. Díky tomu Facebooku se domluví a pak někam vyrazí. A potom chat, ten se taky hodně používá. Dřív byly dopisy a faxy, počítače nebyly. Protože neslyšící potřebují ukazovat-znakovat, ale tím faxem to trvalo strašně dlouho. A když se sešli, tak si konečně mohli povídat. Dneska ta technologie už je vlastně standard. Těm lidem stačí chat, ale tenkrát byly dopisy a faxy. Když vyjel ten fax, tak se sešli. Takže když si něco domluvili a jeden byl nemocný a věděl, že ten druhý na něho bude čekat, tak se přemohl a šel za ním, aby tam nečekal zbytečně a povídali si.

Gábina: Myslím si, že to je hodně jiný, například zkušenost mojí mamky, tak ta říkala, že dřív se neslyšící víc scházeli, pravidelně se sdružovali ve spolcích, kde se znakovalo. Protože dřív nebyly mobily nebo počítače, takže se museli prostě vidět v tom osobním kontaktu, dneska je doba jiná, všichni mají počítač, všichni mají možnost chatovat a tak, takže už nemaj tolik tu touhu vidět se osobně. Dřív se taky hodně sportovalo, hodně se konaly nějaký sjezdy, dneska už je to taky mnohem míň. Ale zas na druhou stranu to vzdělávání, to bylo v hrozném stavu, vůbec to nemělo žádnou úroveň. Dneska už se tohle hrozně posunulo a neslyšící mají mnohem více možností. A vůbec ta doba je taková volnější, dneska se neslyšící nestydí za to, že jsou neslyšící, takže na veřejnosti spolu budou znakovat otevřeně. Kdežto v minulosti to bylo naopak, ta doba byla úplně jiná. Byl tu ten stud, nechťeli být vidění.

Julie: Jedna věc je, že technické věci nám pomáhají získat přístup k více informacím, že se můžeme díky nim vzdělávat a samozřejmě skrze ně i komunikovat, domlouvat se na setkání. Máme těch možností teď víc. Napíšeme si prostě sms nebo vzkaz "Sejdeme se teď". A můžeme se domluvit hned, ta starší komunita tohle vůbec nezažila, museli si třeba psát dopisy, takže to fungovalo úplně jinak, neměli ty možnosti a o to se víc pravidelně scházeli na jednom místě, třeba v nějakých klubech a tohle ta starší generace prostě dělala a dělá to dodnes. Schází se jednou týdně, dvakrát týdně v nějakém klubu, na nějakém místě, a proto byli domluveni, že se tam vždycky potkají. Když si chtěli napsat, tak to vždycky trvalo hrozně dlouho, než ten dopis přišel, než si domluvili to setkání, proto se oni takhle víc scházeli společně a myslím, že tam mezi nima bylo možná i takové větší pouto. Nevím, jak to vypadá teď, nemám s tím osobní zkušenost, znám to jenom z vyprávění, takže to nemohu soudit. Ale tohle znám z vyprávění a mám na to takový názor.

Jako původní stav v tomto vyprávění je situace, ve které dominuje starý typ kolektivní identity. To znamená, že neslyšící se realizují ve vzájemném setkávání v reálném čase a prostoru. Aktivita mají opakující se charakter a klíčovou roli hraje komunikace F2F. Tento původní stav je narušen vývojem a šířením nových technologií, které komunikaci neslyšících vyvažují z prostoru, časově ji flexibilizují a zrychlují a usnadňují šíření informací. Důležitým faktorem je také vznik internetu, který představuje důležitý prostor, ve kterém je možno šířit sdělení a informace vizuálního typu. Domníváme se tedy, že neslyšícími popsaná technologická změna vyplývá ze dvou faktorů. Za prvé

z masového rozšíření nových vizuálních komunikačních technologií⁹. Za druhé vznikem virtuálního prostoru (internetu), kde mohou být tato vizuální sdělení šířena efektivním způsobem. V takto popsané technologické změně můžeme vidět určitou paralelu se vznikem knihtisku a masovým šířením tištěných medií, který měl, podle některých sociologů, zásadní vliv na formování moderní společnosti (např. Luhmann, 1997 nebo Anderson, 2002). Jsme toho názoru, že právě tato technologická proměna komunikace neslyšících vedla k „úpadku“ interakce F2F, čímž ruku v ruce došlo k ústupu potřeby vzájemně se scházet. Neslyšící ve svých vyprávěních tuto změnu zaznamenávají posteskem nad úpadkem klubů, úbytkem neslyšících na společných akcích a nástupem individualizace. Dříve jednotná a soudržná komunita se v jejich vyprávění začala rozpadat na malé zájmové skupinky, „partičky“ a jednotlivce. Právě do této situace se začal rodit onen nový typ kolektivní identity, jehož základním kamenem muselo být něco jiného než vzájemné setkávání. Onen prvek byl nalezen ve znakovém jazyce neslyšících, který začal být chápán jako nový jednotící prvek. S touto změnou souvisí i rostoucí důraz na historii a kulturu neslyšících, jež mají být šířeny především na školách a mají se stát důležitým zdrojem i nástrojem hrdosti a identity neslyšících.

Celý příběh tedy můžeme shrnout jako přechod organické a lokální identity k identitě instrumentální a jazykové. Tento přechod chápeme jako efektivní způsob, jak udržet kolektivní identitu neslyšících v technologickém světě, který je charakteristický neustálou změnou, flexibilizací a rostoucí rychlostí.

---

⁹ Aktuálně jsou mezi neslyšícími nejvíce rozšířené webkamery tzv. webky, Skype, online tlumočnictví, telefonování přes kameru a další technologie.

6 Závěr

Cílem této práce bylo objasnit způsob, jakým se neslyšící k sobě navzájem vztahují a jakými se to řídí pravidly. Tuto problematiku jsme se pokusili postihnout dvěma odlišnými způsoby, sociální identitou a kolektivní identitou. Domníváme se, že sociální identita se realizuje procesem sociální kategorizace, v rámci kterého třídíme ty druhé do předem připravených kategorií potažmo skupin a na základě toho k nim zaujímáme určitý postoj. Oproti tomu kolektivní identitu chápeme ve vztahu k nějakým větším celkům, nemusí se tedy nutně vztahovat ke konkrétním aktérům. Zároveň si uvědomujeme, že tyto dva jevy nejsou nezávislé, naopak vnímáme je jako dvě spojené nádoby. Přesněji řečeno existenci sociální identity neslyšících vnímáme jako obecnější sociální jev, který je důležitým předpokladem pro vznik kolektivní identity neslyšících, která je svou podstatou jev dílčí. Domníváme se totiž, že ne všichni kdo disponují něčím, co jsme nazvali sociální identitou neslyšících, musí nutně sdílet také nějakou z forem kolektivní identity neslyšících. V našem pojetí pak sociální identita neslyšících vzbuzuje spíše pocit podobnosti s těmi druhými, oproti tomu kolektivní identita neslyšících vyvolává spíše pocit vzájemnosti.

Pro sociální identitu neslyšících považujeme za stěžejní proces sociální kategorizace, která umožňuje aktérům identifikaci se sobě podobnými objekty a zároveň vkládá řád do jejich každodenního života. Shledali jsme, že sociální identita neslyšících je velkou měrou založená na znakovém jazyku. Znakový jazyk podle nás představuje základní distinktivní prvek, na jehož základě neslyšící kategorizují svět a věci v něm na slyšící a neslyšící. Definovali jsme dva základní atributy, které aktéři v průběhu sociální kategorizace sledují. První atribut jsme nazvali forma a jazyk, na jehož základě dochází k předběžnému zařazení, následně je posuzován druhý atribut, který jsme nazvali predispozice. K posouzení druhého atributu potřebuje aktér více času a podrobnější informace o objektu, který kategorizuje. Ne všechny objekty lze na základě takto vymezených atributů jednoznačně vymežit, proto jsme tedy vytvořili speciální kategorii výjimek. V této kategorii jsme věnovali speciální pozornost „znakujícím nedoslýchavým“, kteří nezapadají ani do jedné kategorie, což má zásadní vliv na to, jakým způsobem pociťují vlastní sociální identitu.

Takto pojatá sociální identita neslyšících nemusí nutně vytvářet skupinu reálně potkávajících se neslyšících, sdílejících například společné cíle nebo zájmy. Také jsme si

ukázali, že sociální identita se také nevztahuje k organizacím jako takovým, spíše se vztahuje ke specifickým sociálním institucím jako je rodina nebo vzdělávání.

Kolektivní identita ve srovnání se sociální identitou má určitou tendenci vztahovat se k organizacím nebo k nějakým větším sociálním celkům. V této práci jsme identifikovali dva v zásadě odlišné typy kolektivní identity neslyšících, nový a starý typ. Starý typ kolektivní identity je typický důrazem na F2F komunikaci. Jako formativní faktor jsme shledali potřebu vzájemného setkávání se a sdílení, která je zároveň důležitým zdrojem soudržnosti. Interakce neslyšících jsou vázány na specifický čas a prostor a provozované aktivity mají cyklický charakter. Pro tento typ je také charakteristická určitá uzavřenost a prožívání určité opomíjenosti v rámci „světa slyšících“. Za moment ohrožení jsou ve starém typu považovány technologie, které individualizují neslyšící a snižují tak potřebu se vzájemně setkávat.

V kontrastu s tím, u nového typu kolektivní identity ve vzájemné interakci neslyšících, nabývají na významu nové komunikační technologie. Formativní faktor představuje uvědomění si společných cílů a zájmů, za které je potřeba „bojovat“. Pro setkávání neslyšících je typická menší fixace interakcí na konkrétní čas a prostor. Sdílení společného jazyka, historie a kultury je vnímáno jako nový zdroj soudržnosti a s tímto novým důrazem jde ruku v ruce nárůst významu vzdělávacích institucí. Oproti starému typu jsou zde jako moment ohrožení vnímány kochleární implantáty, které podle aktérů představují ohrožení existence znakového jazyka.

Výše předložené závěry považujeme spíše za tvrzení určená k diskuzi, kritice či revizi. Případně mohou představovat určitý výchozí bod pro další sociologicky zaměřený výzkum neslyšících. Doufáme, že tato práce nejen odpověděla na některé otázky spojené se sociální a kolektivní identitou neslyšících, ale také, že přinesla otázky úplně nové, které by si zasloužily hlubší prozkoumání.

7 Seznam použité literatury:

- Abrams, D., & Hogg, M. A. (2001). Collective identity: Group membership and self-conception. In Hogg, M., & Tindale, R. (eds.) *Blackwell handbook of social psychology: Group processes*. (pp. 425-460). Oxford, England: Blackwell.
- Alpiner, J. G., & McCarthy, P. A. (2000). *Rehabilitative audiology: Children and adults*. Philadelphia, PA: Lippincott Williams & Wilkins.
- Anderson, B. (2002). Pomyslná společenství. In: Hroch, Miroslav: Pohledy na národ a nacionalismus. Praha: SLON.
- Andrews, J. F., Leigh, I., & Weiner, M. T. (2004). *Deaf people: Evolving perspectives from psychology, education and sociology*. Boston: Allyn and Bacon.
- Bell, C., & Newby, H. (1974). *The Sociology of community: A selection of readings*. London: Cass.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1999). *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění (1. vyd.)*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bialystok, E. & Craik, F.I.M. (2010). Cognitive and linguistic processing in the bilingual mind. *Current Directions in Psychological Science*, 19, 19-23.
- Blair, J., Peterson, M., & Viehweg S. (1985). The effects of mild sensorineural hearing loss on academic performance of young school-age children. *Volta Review*, 87, 87-93.
- Brubaker, R., & Cooper, F. (2000). Beyond 'Identity'. *Theory and Society*, 29, 1-47.
- Castells, M. (2009). *The power of identity (2nd ed., with a new preface)*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Cummins, J. (1981). *Bilingualism and Minority Language Children*. Ontario, Canada: Ontario Institute for Studies in Education.
- Davis, J.M., Elfenbein, J.L., Schum, R., & Bentler, R. (1986). Effects of mild and moderate hearing impairments on language, educational, and psychosocial behavior of children. *The Journal of speech and hearing disorders*, 51(1),53-62.
- DiMaggio, P. (1997). Culture and cognition. *Annual Review Of Sociology*, 1(1), 263-287.
- Disman, M. (2001). *Jak se vyrábí sociologická znalost: Příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum.
- Erting, C. (1978). Language policy and Deaf ethnicity in the United States. *Sign Language Studies*, 19, 139-152.
- Erting, C. (1982). *Deafness, communication and social identity: An anthropological*

analysis of interaction among parents, teachers and deaf children in a preschool. Unpublished doctoral dissertation, American University, Washington, DC.

Erting, C., & Johnson, R. E. (1982). Linguistic socialization in the context of emergent deaf ethnicity. In C. Erting & R. Meisegeier (eds.) *Deaf children and the socialization process*. Washington, DC: Gallaudet College.

Etzioni, A. (1996). *The new golden rule: Community and morality in a democratic society*. New York: BasicBooks.

Fitzgerald, R., & Housley, W. (2015). *Advances in membership categorisation analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Ltd.

Forst, R. (2007). *Das Recht auf Rechtfertigung*. Frankfurt: Suhrkamp.

Giddens, A. (2003). *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Glaser, B. G. (1978). *Theoretical Sensitivity: Advances in the Methodology of Grounded Theory*. Mill Valley, Ca.: Sociology Press.

Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967) *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. Chicago.: Aldine.

Gutierrez, P. S. (1998). The Relationship of Educational Policy to Language and Cognition in Deaf Children. In Lucas, C. *Pinky extension and eye gaze: Language use in deaf communities*. Washington, DC: Gallaudet Univ. Press.

Hermans, D., Ormel, E., Knoors, H., & Verhoeven, L. (2008). The relationship between the reading and signing skills of deaf children in bilingual education programs. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 13, 518-530.

Holcomb, T. K. (2013). *Introduction to American deaf culture*. New York: Oxford University Press.

Hunt, S. & Benford, R. (2004). Collective Identity, Solidarity, and Commitment. In Snow, D., Soule, S., & Kriesi H. (eds.) *The Blackwell Companion to Social Movements*. (pp. 433-60). Oxford, UK: Blackwell.

Hunt, S., Benford, R., & Snow, D. (1994). Identity Fields: Framing Processes and the Social Construction of Movement Identities. In Laraña, E., Johnston, H., & Gusfield, J. (eds.) *New Social Movements: From Ideology to Identity*. (pp. 185-208). Philadelphia, PA: Temple University Press.

Kalousová, J. (2012). *Identita českých neslyšících Romů* (Diplomová práce) [Online]. Praha. Retrieved from <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/87488/>

Keller, J. (2002). *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.

- Keller, J. (2007). *Sociologie organizace a byrokracie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Ladd, P. (2003). *Understanding deaf culture: In search of deafhood*. Clevedon, England: Multilingual Matters.
- Lane, H. (1999). *The mask of benevolence: disabling the deaf community*. New ed. San Diego, CA: DawnSignPress.
- Lane, H. (2005). Ethnicity, Ethic and the Deafworld. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 10, 291-310.
- Lane, H. L., Pillard, R., & Hedberg, U. (2011). *The people of the eye: Deaf ethnicity and ancestry*. New York: Oxford University Press.
- Lovaš, J. (1997). Malé sociálne skupin in Výrost, J., & Slaměnik, I. *Sociální psychologie: Sociální psychologie*. Praha: ISV.
- Luhmann, N. (1997). *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Frankfurt am Main, Suhrkap.
- MacIver, R. M. (1917). *Community: a sociological study: Being an attempt to set out the nature and fundamental laws of social life*. London: McMillan Company.
- MacIver, R. M., & Page, C. H. (1949). *Society: An introductory analysis*. New York: Rinehart.
- Macurová, A. (1994). Jazyk v komunikaci neslyšících (Předběžné poznámky). *Slovo A Slovesnost*, 55, 121-132.
- Macurová, A. (2001). Poznáváme český znakový jazyk (Úvodní poznámky). *Speciální pedagogika*, 11(2), 69-75.
- Mayer, C., & Akamatsu, C. (2011). Bilingualism and literacy. In Marschark M., & Spencer, P. (eds) *The Oxford handbook of deaf studies, language, and education*. (pp. 144-155). New York: Oxford University Press.
- Melucci, A. (1995). The Process of Collective Identity. In Johnston, H., & Klandermans, B. (eds.) *Social Movements and Culture*. (Pp. 41-63). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Meyer, D. S. (2002). Opportunities and Identities: Bridge-building in the study of social movements. In Meyer, D. S. , Whittier, N., & Robnett B. (eds) *Social Movements: Identity, Culture, and the State*. (pp. 3–21). New York: Oxford University Press.
- Moeller, M.P.(2000). Early intervention and language development in children who are deaf and hard of hearing. *Pediatrics*, 106(3), 1-9.
- Mohay H., Milton L., Hindmarsh G., & Ganley, K. (1998). Deaf mothers as communication models for hearing families with deaf children. In Weisel A. (eds.) *Issues unresolved: New perspectives on language and deaf education*. Washington, DC:

Gallaudet University Press.

Nakonečný, M. (1999). Sociální psychologie. Praha: Academia.

Padden, C. (2005) Talking culture: Deaf people and Disability Studies. *Proceedings of the Modern Language Association*, 120(2), 508-513.

Padden, C., & Humphries, T. (1988). Deaf in America: Voices from a culture. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Padden, C., & Humphries, T. (2005). Inside deaf culture. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Petitto, L.A., Katerelos, M., Levy, B.G., Guana, K., Tetreault, K., & Ferraro, V. (2001). Bilingual signed and spoken language acquisition from birth: Implications for the mechanisms underlying early bilingual language acquisition. *Journal of Child Language*, 28, 453-496.

Petrusek, M. (2011). Dějiny sociologie (Vyd. 1.). Praha: Grada.

Polletta, F., & Jasper, J. (2001). Collective Identity and Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 27(1), 283-305.

Quigley, S.P. (1979). Environment and communication in the language development of deaf children. In Bradford, L. J. (eds.) *Hearing and Hearing Impairment*. (pp. 287-298). New York, NY: Grune and Stratton.

Ringmar, Erik. (1996). Identity, Interest and Action. A Cultural Explanation of Sweden's Intervention in the Thirty Years War. Cambridge: Cambridge University Press.

Sandler, W. (2008). The syllable in sign language: considering the other natural language modality. In Davis, B. & Yajdo, K. (eds.) *Ontogeny and Phylogeny of Syllable Organization, Festschrift in Honor of Peter MacNeilage*. (pp. 379-408). New York: Taylor Francis.

Scheele, A.F., Leseman, P.P.M., & Mayo, A.Y. (2010). The home language environment of monolingual and bilingual children and their language proficiency. *Applied Psycholinguistics*, 31, 117-140.

Sinecká, J. (2003). Zpráva o výzkumu „Zdravotně handicapované skupiny: komunita neslyšících – limity integrace“. *Lidé Města*, 10(5).

Stacey, M. (1969). The myth of community studies. *The British Journal of Sociology*, 20, 134-147.

Stokoe, W.C. (1978). Sign Language Structure . Silver Spring, MD: Linstok Press.

Stokoe, W.C. (1985). Comment. *Sign Language Studies*, 47, 184-187.

- Stokoe, W.C. (2005). Sign language structure: An outline of the visual communication system of the American deaf. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 10, 3-37.
- Strauss, A. L., & Corbinová, J. M. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody Zakotvené teorie* (Vyd. 1.). Brno: Albert.
- Šedřová, K., & Švaříček, R. (2013). Jak psát kvalitativně orientované výzkumné studie. Kvalita v kvalitativním výzkumu. *Pedagogická orientace*, 23(4), 478–510.
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, 33, 1-39.
- Turner, B. S. (2006). *The Cambridge dictionary of sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vojtíšková, K. (2008). Studium sociální struktury jako konstruovaného prostoru. Sociální kategorizace a sociální identita. In Šafr, J. (eds.) *Sociální distance, interakce, relace a kategorizace: alternativní teoretické perspektivy studia sociální stratifikace*. (pp. 61-78). Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Wagley, Ch., & Harris, M. (1958). *Minorities in the New World: six case studies*. New York: Columbia University Press.
- Wirth, L. (1945). The Problem of Minority Groups. In Linton, R. (eds.) *The Science of Man in the World Crisis*. New York: Columbia University Press.
- Woodward, J. (1972). Implications for socio-linguistics research among the "Deaf", *Sign Language Studies*, 1, 1-7.
- Yoshinaga-Itano C., & Sedey A. L. (2000). Language, Speech and Social-Emotional Development of Children Who Are Deaf and Hard-of-Hearing: The Early Years, *The Volta Review*, 100, 29-52.
- Yoshinaga-Itano, C., Sedey, A.L., Coulter B.A., & Mehl, A.L. (1998). Language of early and later-identified children with hearing loss. *Pediatrics*, 102(5), 1161-1171.
- Znebežánek, F. (1997). *Sociální hnutí: teorie, koncepce, představitelé*. Praha: SLON.
- Zouzalík, M. (2006). Kochleární implantát - naděje nebo prokletí?. *Gong*, 3, 10-12.

Seznam obrázků:

<i>Obrázek č. 1</i>	<i>Výčet nejčastěji používaných kódů.....</i>	<i>23</i>
<i>Obrázek č. 2</i>	<i>Logika výzkumu a postup při zpracování.....</i>	<i>26</i>

Seznam tabulek:

<i>Tabulka č. 1</i>	<i>Tabulka anonymizovaných komunikačních partnerů.....</i>	<i>24</i>
<i>Tabulka č. 2</i>	<i>Tabulka rodin kódů .....</i>	<i>25</i>

Příloha 1: Scénář rozhovoru - varianta 1

Pozn.: Tímto scénářem bude začínat rozhovor. Pokud se během rozhovoru ukáže, že neslyšícímu vyhovuje trochu abstraktnější koncept „komunita N/neslyšících“, rozhovor bude plynule přeměřován ke scénáři var. 2, který je trochu komplikovanější. Během rozhovoru nemusí být položeny všechny otázky, spíše budou pokládány ty, které se budou v rámci směřování rozhovoru zdát smysluplné. Podobné otázky jsou soustředěny do určitých tematických bloků. Šedivě jsou označeny doplňující otázky či nápověda pro vypravěče. Rozhovor je rozdělen do dvou bloků, které jsou volně provázány. První je zaměřen na individuální identitu. Druhý blok se týká identity kolektivní, tato část je pro výzkum stěžejní, a proto jí bude věnováno více prostoru. Scénář bude na základě zkušeností z rozhovorů průběžně upravován.

A. BLOK INDIVIDUÁLNÍ IDENTITA

1. Mohl/a byste mi v úvodu povědět něco o sobě? Mám na mysli nějaké krátké představení sebe sama. (Jméno, věk, zaměstnání, škola, rodina/partner, koníčky)
2. Jste rodilý/á mluvčí ČZJ?
  - a. Pokud ano, kdo Vás jej naučil?
  - b. Pokud ne, jak jste se k ČZJ dostal/a? (v kolika letech, kde, atd...)
  - c. Ovládáte nějaký další jazyk? (češtinu, ASL, apod...)
3. Kdy jste si poprvé uvědomil/a, že jste N/neslyšící.
4. Co to pro Vás znamená být N/neslyšící? (na obecné rovině; v každodenním životě)
5. Jak často přicházíte ve svém každodenním životě do styku s dalšími neslyšícími v a./b./c./d.?
  - a. rodina (slyšící, nedoslýchavý, N/neslyšící)
  - b. přátelé a známí (slyšící, nedoslýchavý, N/neslyšící)
  - c. partner (slyšící, nedoslýchavý, N/neslyšící)
  - d. celkově (slyšící, nedoslýchavý, N/neslyšící)

B. BLOK KOLEKTIVNÍ IDENTITA

Způsob fungování

7. Scházíte se s dalšími N/n v rámci nějakého klubu nebo na bázi společných koníčků? Pokud ano, jak, kdy a kde tato setkání probíhají?
8. Víte o nějakých dalších institucích, organizacích nebo spolcích, které organizují kulturní vyžití pro neslyšící? Pokud ano, mohl byste nějaké uvést a povědět více o jejich fungování?
9. Existují mezi neslyšícími nějaké organizace, které sdružují neslyšící osoby, které jsou součástí nějaké další menšiny? (například: etnické, sexuální, náboženské, atd...) Víte něco o tom, jak tyto skupiny v rámci komunity fungují a jak jsou tyto skupiny přijímány ostatními neslyšícími?

Sociálně-prostorová spjatost

10. Kolik neslyšících podle vás žije v Praze?
11. Existují nějaká místa, kavárny, kluby v rámci Prahy, která jsou mezi neslyšícími oblíbená?
12. Znáte v Praze nějaké vzdělávací instituce určené pro neslyšící? Jaké? Mohl byste mi říci něco o jejich činnosti? Máte s nimi nějakou osobní zkušenost?
13. Je nějaká neslyšící osobnost, které si osobně vážíte? Pokud ano, kdo a proč?

Téma jednoty

14. Jak často se setkáváte se světem slyšících? Cítíte se jako součást slyšícího světa?
15. Cítíte se jako neslyšící v něčem odlišní? V jakém smyslu tuto odlišnost vnímáte?
16. Vnímáte neslyšící jako skupinu, která má nějaké společné rysy? Pokud ano, jaké rysy považujete za určující?
17. Myslíte si, že existují nějaké obecné požadavky neslyšících, na kterých by se mohli všichni neslyšící sjednotit a nějakým způsobem dosáhnout jejich naplnění?
18. Existuje nějaký bezpečný/jistý způsob, jak poznat na první pohled, že je někdo neslyšící?

Cíle a potřeby komunity

19. Vnímáte, že jako neslyšící lidé máte nějaké specifické potřeby, abyste mohli ve společnosti žít podle svých představ?
20. Jsou nějaké problémy, překážky, které musíte jako neslyšící v každodenním životě překonávat? Pokud ano, myslíte si, že ostatní neslyšící mají podobné problémy? Jsou podle Vás nějaké možnosti jak tyto překážky odstranit?

Dimenze času

21. Mají neslyšící lidé nějakou speciální historii odlišnou od slyšících?
22. Víte něco o tom, jak se neslyšícím žilo v minulosti? Pokud máte nějakou vlastní zkušenost, mohl byste ji povědět?
23. Jak si myslíte, že se žije neslyšícím v dnešní době? Došlo k nějakému posunu vzhledem k minulosti?
24. Jak vidíte budoucnost neslyšících? Myslíte, že dojde k nějaké další změně v postavení neslyšících ve společnosti?

Vztah ke slyšícím

25. Poslední téma, které by mě zajímalo, jsou vztahy mezi neslyšícími a slyšícími? Mohl/a byste o tomto tématu trochu pohovořit? Jak tento vztah vidíte? Jaké jsou Vaše zkušenosti?

26. Jaké je podle Vás postavení neslyšících v české společnosti?
27. Jak často jako neslyšící přicházíte do kontaktu se světem slyšících? Co pro Vás tento kontakt s sebou přináší?
28. Jak se podle vás staví neslyšící ke slyšícím?

Závěr

To jsou všechna témata, která mě napadla. Pokud Vás napadne, že je něco, co jsem opomněla a bylo by dobré to zmínit, zde je prostor! Budu ráda za jakékoliv doplnění, připomínku či nové téma

Příloha 2: Scénář rozhovoru - varianta 2

Pozn. tento scénář je určen pro ty, kteří znají koncept komunity a je jim blízký (např. sami od sebe začali tento pojem během rozhovoru používat)

Ověření pojmu

6. Všimla jsem si, že se N/neslyšící mohou psát s velkým (N) nebo s malým (n) en. Mohl/a byste mi prosím vysvětlit, kdy se používá N a kdy n? A do jaké skupiny sám/sama sebe řadíte?
7. Použil/a jste pojem komunita N/neslyšících? Mohl/a byste mi prosím bližší popsat, co ten pojem znamená?
8. Jsou si podle Vás všichni N/neslyšící vědomi toho, že existuje nějaká komunita N/neslyšících v Praze?

Téma jednoty

9. Je možné uvažovat o nějaké „jedné“/„jednotné“ komunitě N/neslyšících v Praze?
Pokud ano => Co je to, co N/n lidi sjednocuje? (vlastnost, zkušenost, atd...)
Pokud ne => Čím je to dáno? V jakém smyslu tuto nejednotu vnímáte?
  - i. Zájmovou (ve smyslu koníčků)
  - ii. Názorovou
  - iii. Jinou
10. Myslíte si že, je možné uvažovat o komunitě N/neslyšících v Praze jako o součásti nějakého většího celku? (ČR, Svět)

Členství

11. Je komunita N/neslyšících jenom pro N/neslyšící? Kdo všechno podle Vás může patřit do komunity N/n ?
12. Podle názoru Petra Vysučka slyšící člověk může být v blízkém v kontaktu s komunitou N/n, ale nemůže se stát „plnohodnotným“ členem této komunity, a to ne proto, že mu chybí jeden z těch základních předpokladů. Je to člověk, který nezažil na vlastní kůži komunikační bariéry, které svým způsobem vytvářejí osobnost toho člověka. Souhlasíte/nesouhlasíte s tím? Můžete to případně nějak okomentovat, rozvést?
13. Považujete sebe sama za člena komunity?
Pokud Ano => otázky na význam komunity pro vypravěče
  - a. Co to pro Vás osobně znamená, že jste jejím členem?
  - b. Jak byste popsal Vaše místo v rámci komunity?
  - c. Čeho si na komunitě N/n nejvíce vážíte?
  - d. Co považujete ze její slabší stránky?
  - e. Podílíte se nějakým způsobem na fungování komunity N/n? Pokud ano, jak?
Pokud Ne
  - a. Proč se nepovažujete za součást komunity?

Sociálně-prostorová spjatost

14. Kolik je podle Vás N/neslyšících v Praze? Máte nějakou představu, kolik z nich by mohlo patřit do komunity N/neslyšících?
15. Když se řekne komunita N/n? Vybaví se Vám nějaká a./b./c. s ní spjatá? Navštěvujete nějakou? Mohl/a byste uvést nějaké příklady?
- místa, ulice, čtvrti
  - instituce, školy, organizace,
  - zájmové spolky, kluby
  - osobnosti, tlumočníci, atd...

Způsob fungování

16. Mohl/a byste se, prosím, pokusit nějakým schématkem nebo obrázkem nakreslit/vystihnout komunitu N/neslyšících a sám sebe umístit do tohoto obrázku? Vaše pozice na obrázku by měla vystihovat, kde si myslíte, že se v rámci komunity nacházíte/pohybujete.
17. Mohl/a byste mi, prosím, přiblížit, jakým způsobem komunita N/neslyšících funguje?
- Organizačně (Mohl byste popsat organizační strukturu komunity N/neslyšících)
  - Vztahově (Mohl byste popsat vztahy v komunitě N/neslyšících)
18. Má komunita N/neslyšících v P. své jádro? Mohu nad něčím takovým ve svém výzkumu uvažovat?
- Pokud ano => Zkuste ho nějak definovat, popsat? Např.: kdo do něj patří, a podobně
  - Pokud ne => Proč o něčem takovém není možné uvažovat? Objasněte to prosím.
19. Existují v rámci komunity N/n další menšiny (etnické, sexuální, náboženské, atd...), které se nějakým způsobem sdružují? Víte něco o tom, jak tyto skupiny v rámci komunity fungují a jak jsou tyto skupiny přijímány širší komunitou?
20. Scházíte se s dalšími N/n na nějaké přátelské neorganizované bázi? Co obvykle podnikáte za akce? Máte nějaká oblíbená místa?

Cíle a potřeby komunity

21. Vnímáte, že jako komunita N/n máte nějaké specifické potřeby? Které považujete za nejdůležitější?
22. Existují nějaké překážky/problémy, se kterými se komunita N/n musí vyrovnávat?
23. Má komunita nějaké cíle, kterých chce dosáhnout? Pohovořte o nich, prosím.

Dimenze moci

24. Zajímalo by mě, jestli existují nějaké vlastnosti/zkušenosti/dovednosti, které jsou potřeba k tomu, aby komunita N/neslyšícího přijala mezi sebe?

25. Myslíte si, že komunita N/n má na své členy vliv? Pokud ano, mohl/a byste rozvést v jaké oblasti? Případně uvést nějaký konkrétní příklad či zkušenost? (myšlení, názory X chování, jednání X donucování X vyloučení z komunity)

Dimenze času

26. Teď bych ráda trochu změnila téma. Chtěla bych s Vámi mluvit o komunitě N/n ve vztahu k minulosti. Má komunita N/n nějaké své dějiny/historii? Víte o nich něco? Mohl/a byste mi o nich něco povědět?

27. Považujete nějaké momenty nebo osobnosti za klíčové pro celé směřování komunity?

28.a Představte si, jak komunita vypadala dříve a jak teď. Mohl/a byste se, prosím, pokusit o nějaké srovnání?

(Otázka pro mladší ročníky)

28.b Velmi by mě zajímala vaše zkušenost. Mohl/a byste popsat, jak vypadala komunita neslyšících dříve/před rokem 89, a srovnat to s dnešní podobou komunity N/n? (Otázka pro starší ročníky)

29. Jak vnímáte vývoj komunity N/n po roce 89 do současnosti? Můžete tento vývoj trochu zhodnotit?

30. Mohl/a byste naznačit, jak si myslíte, že se komunita N/n bude vyvíjet do budoucna?

Vztah ke slyšícím

31. Poslední téma, které by mě velmi zajímalo je vztah komunity N/n ke slyšícím. Mohl/a byste o tomto tématu trochu pohovořit? Jak tento vztah vidíte? Jaké jsou Vaše zkušenosti?

32. Jaké je podle Vás postavení komunity N/n v české společnosti?

33. Jakým způsobem se podle Vás prezentuje komunita směrem ven?

34. Máte mezi slyšícími nějaké přátelé, známé? Setkáváte se s nimi? Jakým jazykem/způsobem spolu hovoříte?

35. Jak často jako N/neslyšící přicházíte do kontaktu se světem slyšících? Co s sebou přináší tento kontakt se světem slyšících?

36. Jak se podle vás staví neslyšící ke slyšícím?

Závěr

To jsou všechna témata, která mě napadla. Pokud Vás napadne něco, co jsem opomněla, a bylo by dobré to zmínit, určitě to teď rozved'te! Budu ráda za jakékoliv doplnění, připomínku či nové téma.

Příloha 3: Informovaný souhlas

INFORMOVANÝ SOUHLAS S VYUŽITÍM VÝZKUMNÉHO ROZHOVORU

zaznamenaného pro účely diplomové práce Bc. Doris Fajfrové s pracovním názvem

Kolektivní identita pražských neslyšících

Žádám Vás o souhlas s poskytnutím materiálu, získaného z rozhovoru ve formě video nahrávky pro diplomový projekt. Účelem diplomové práce je zachytit každodenní život neslyšících, jak chápou sami sebe, svoje společenství a svoje postavení ve společnosti. Diplomová práce je zpracovávána na Katedře sociologie Filozofické fakulty University Karlovy v Praze, pod vedením Mgr. Jakuba Mlynáře a Doc. Jiřího Šubrt. Video nahrávky také poslouží k rozšíření Korpusu znakového jazyka, což do budoucna znamená, že rozhovory mohou být použity lingvisty k výzkumu, který se týká Českého znakového jazyka. Všechny veřejně přístupné výstupy z výzkumu a jeho analýzy budou citovány výhradně anonymně.

Souhlasím s poskytnutím rozhovoru Doris Fajfrové pro účely výše popsaného diplomového projektu a s jeho nahráváním.

Jméno: .....

V Praze dne .....

Podpis: